

Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma

Şafak KAYPAK

Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, HATAY

Özet

Bu çalışmanın amacı, son zamanlarda büyük gelişme gösteren ekolojik turizmin kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından önemini vurgulamaktır. Turizm sektörü, günümüzde ekonomik ve sosyal getirileriyle büyük bir potansiyel haline gelmiştir. Küreselleşme olgusuna bağlı olarak, dünyada birçok sektörde olduğu gibi turizm sektörü de bir takım değişimlere sahne olmuştur. Dünyadaki yeni turizm eğilimleri, değişen talebe bağlı olarak, tarih, sağlık, doğa, kültür ve kırsal turizm yönünde gelişmektedir. Bu tarz turistik arz potansiyeline sahip ülkeler turizm talebine bağlı olarak geliştirdikleri yeni turizm politikalarıyla kırsal kalkınmayı gerçekleştirebilmektedirler. Bu ülkelerin bir tanesi de Türkiye'dir. Türkiye coğrafik konumundan dolayı tarih, sağlık, kültür ve kırsal turizm gibi çok sayıda seçeneğe sahiptir. Bu seçeneklerin en önemlilerinden biri de ekolojik turizmdir. Turizmin bir alt sektörü olan ekoturizm seyahat ve açık hava aktivitelerinin birleşimiyle oluştuğundan, tek aktiviteli diğer alt sektörlerin iki katı turizm büyümesine sahiptir. Ancak, uygulamalar başladığında karşılaşılan en önemli sorun, onun da sürdürülebilirliği olmuştur. Bu çalışmada ekolojik turizmin sürdürülebilir kırsal kalkınmada yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Sürdürülebilir nitelik taşımayan hiçbir turistik eylemin uzun süreli olamayacağını vurgulayan bu çalışmanın, bu konudaki bilinci arttıracığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Turizm, Ekolojik Turizm, Sürdürülebilir Kalkınma, Kırsal Kalkınma

Ecological Tourism and Sustainable Rural Development

Abstract

The purpose of this study is to emphasize the importance of ecological tourism, recently showing great improvement, for the sustainability of rural development. With its economic and social benefits, the tourism sector has become a great potential today. As in all sectors, globalization has brought some changes in tourism, too. Depending on changing demands, new tourism trends in the world are developing in the direction of history, health, nature, culture and rural tourism. Countries with resources suitable for such new tourism demands, have the potential rural development with suitable tourism policies improved by them. One such country is Turkey; with her geographical position, it has several resources suitable for different types of tourism; namely history, health, culture and rural tourism. The most important one of them is ecotourism. Being a subsector of tourism, ecotourism is composed of travel and outdoor activities and hence it has the potential of double growth when compared with the other subsectors having only one activity. However, its sustainability has been the most crucial problem encountered since the applications started. This study investigates the place and importance of ecological tourism in sustainable rural development. This study is considered to increase the awareness on this issue that any touristic activity which has no sign of sustainability will by no means last long.

Key Words: Tourism, Ecological Tourism, Sustainable Development, Rural Development.

1. GİRİŞ

Bu çalışma, ekolojik turizm olgusunu ve bu doğrultuda kırsal kalkınmayı inceleme amacını taşımaktadır. Yapılacak incelemede çıkış noktası, ekolojik turizmin veya kısa okunuşu ile ekoturizmin, kırsal nitelikli bir turizm türü olarak, sürdürülebilir bir kırsal kalkınma oluşturulması sürecinde olumlu rol üstleneceği doğrultusundadır. Bu bağlamda, ekolojik turizm ve kırsal kalkınma olgularına ilişkin olarak yazının betimsel çerçevesi içinde kırsal sürdürülebilirliğin irdelenmesi yapılmaktadır.

Dünyadaki ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlere paralel olarak, turizm tüketim kalıplarında önemli değişimler gözlenmektedir. Giderek lüks turizm hareketlerine katılım azalmakta, alışılmış turizm merkezlerinden uzaklaşma yönünde bir

eğilim yaşanmaktadır. Turistler artık deniz-kum-güneş üçlemesinden uzak, bireysel ve küçük gruplar halinde doğayla içiçe olmak, doğal ve kültürel değerleri yerinde görmek istemektedir. Hem turist profilindeki, hem de tüketim kalıplarındaki değişiklikler doğal, kültürel çevrenin koruma-kullanma dengesi içinde kullanımını öngören "kırsal turizm", "ekolojik turizm", sürdürülebilir turizm" gibi yeni kavramların oluşmasına neden olmaktadır. Kitle turizmine bir tepki olarak gelişme gösteren ve belli bir mevsimle sınırlı olmayan ekolojik turizm, kırsal ve kültürel turizm unsurlarını da içermekte ve hassas doğal ve kültürel alanlarda geliştirilebilecek en uygun turizm türü olarak görülmektedir. Ekoturizm, çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözetken, doğal alanlara karşı duyarlı bir gezi olarak sürdürülebilirlik kavramını da içinde barındırır.

Turizm çevre ilişkilerinin önem kazanması ve sürdürülebilirlik tartışmaları ile birlikte gündeme gelen ekoturizm kavramı; sürdürülebilir turizmin alt başlıklarından biri ve bir alternatif turizm şekli olarak nitelenmektedir. Doğal kaynaklarımızın kullanımında sürdürülebilirlik ilkesine bağlı kalmak ve biyolojik çeşitliliği koruyarak ekoturizmin geliştirilmesi, günümüz turizm yaklaşımlarının başında gelmektedir. Ekoturizm, doğaya dayalı turizmdir, ama doğaseverler ve çevre duyarlılığı olan turistlerin hareketlerinden daha fazlasıdır. Ekoturizm, doğal ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayabilecek en önemli turizm yaklaşımıdır. Ekoturizmi bir yaklaşım ya da turizm politikası olarak değerlendirmenin temel nedeni, tüm turizm türlerinin doğal ve kültürel değerlere saygılı, ölçülü gelişmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Ekoturizm, doğal çevrenin ve yerel kültürlerin sürdürülebilirliği” ve “yerel halkların bu turizm faaliyetinden yarar sağlaması” gibi iki önemli ilkeyi içinde barındırmaktadır. Ekoturizm, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvence altına alan ve yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetilen bir yaklaşımdır. Yerel halkın katılımının sağlanması demek, yaban hayatını ve biyolojik çeşitliliği koruma konusunda hızlı ve kesin başarı elde etmek anlamına gelmeyebilir. Ekoturizm, yerel halklara maddi yarar sağlayan turizm olarak kavransa da, ağırlıklı faaliyet alanı olarak doğada yapılan turizm türlerini kapsamaktadır ve her alan için uygun değildir. Uygun olduğu alanlarda da başarıyı getiren formül, sadece o alana özgü olacaktır.

Ekoturizm faaliyetleri ile yörenin doğal kaynaklarından ve potansiyelinden yararlanıldığı için sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanabildiği görülmektedir. Kalkınma veya bölgesel gelişmede önemli bir alt sektör olarak nitelenen ekoturizm, çevre ve doğal kaynaklarla olan ilişkisi nedeniyle kalkınma ve çevre çelişmesini uyumluluğa dönüştürmektedir. Ekoturizm projeleri sayesinde, kırsal kalkınma ve çevre koruma arasındaki bütünlük sağlanabilmektedir. Ekolojik turizm, her aşamasında *toplumsal sorumluluk*, *ekonomik verimlilik* ve *ekolojik duyarlılığı* içermektedir. Ekoturizm, ekonomik ve ekolojik verimliliği bir arada taşımaya çalışan, doğal çevre ile turizm faaliyetini bağdaştıran, sorumluluk güdüsü ile hareket etme esasına dayalı bir turizm faaliyetidir. Ama diğer turizm çeşitlerinde olduğu gibi ekoturizm faaliyetlerinin de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ekoturizmin; görülecek doğası olan yerlerde ekonomik katkılarının yanında, doğanın korunmasına yönelik bilinçlenmenin oluşmasında katkıları olmaktadır. Bir ekolojik gelişme aracı olarak ekoturizm, uzun vadede yerel olarak doğal kaynakların sürdürülebilirliğini gerçekleştirme şeklinde bir fayda sağlayacaktır. Ancak, yerel katılım olsun veya olmasın ekoturizm faaliyetleri, yerel olarak elde edilmiş net faydalar açısından her zaman arzu edilen sonuçları doğurmayabilir. Sağladığı yararların yanı sıra, zamanla

o bölgelerin taşıma kapasitesinin aşılması durumunda çevre sorunları söz konusu olabilmektedir. Ekoturizm kitle turizmi kadar olmasa da, uzun vadede olumsuz çevresel baskılara neden olabilmektedir. Yine de turizm, kalkınma sorununa toplu çözüm olarak görülmemeli, kalkınma stratejisinin bir bölümünü oluşturduğu kabul edilmelidir. Doğal kaynakların zorlanması yerine, o bölgenin niteliklerine uyan kitlenin bölgeye çekilmesi daha uygun bir çözüm gibi görünmektedir. Turizmin kendi kendini geliştiren bir endüstri haline gelebilmesi için, yerel halkın karar vermesine ve yerel kapasitelere dayalı, yenilenebilir ve sürdürülebilir bir kaynak endüstrisi olarak planlanması ve yönetilmesi gerekir.

Yazı bu temel akış içinde önce ekolojik turizm çabalarını kırsal kalkınma sürecinde incelemekte ve sonra sürdürülebilir çözüm arayışları ortaya konmaktadır. Bu bağlamda, çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, ekolojik turizm kavramı tanıtılacaktır. İkinci bölümde, kalkınma kavramları; sürdürülebilir ve kırsal kalkınma hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde, ekoturizm ve sürdürülebilir kırsal kalkınma ilişkisi yöreye getiri ve götürüleri ile birlikte ele alınacaktır. Son bölüm ise, sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

2. EKOLOJİK TURİZM

Turizm, devamlı kalıya dönüşmemek ve gelir sağlayıcı herhangi bir uğraşta bulunmamak koşuluyla, bireyin yolculuk ve konaklamasından doğan ilişkiler bütünü olarak ifade edilmektedir (Eralp, 1974:3). Turizm, sürekli yaşanan yer dışında tüketici olarak, tatil, dinlenme, eğlenme gibi ihtiyaçların giderilmesi amacı ile yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketleridir (Boyer, 1992:3). Turizm, yerinde oturarak değil, doğrudan yapılan ve fiilen gerçekleştirilen bir olaydır. Turizm eylemini gerçekleştiren kişiye turist denmektedir. Turist, gezer ve iyi hizmet almak ister. İnsanlar çok çeşitli nedenlerle turizm faaliyetine katılmaktadır. Turizm türlerinin sayıları her geçen gün artmaktadır. Turizm; turizmin niteliğine, amaca, turistin geldiği yere, sayısına, yaş grubuna, özel ilgi alanlarına, kullanılan ulaşım aracına, süreye, konaklama tesisine göre birçok çeşitlerde karşımıza çıkar (Kozak, 2008:19).

Ekoturizm; ekolojik turizmin kısaltılmış halidir. Ekoturizm, doğayı bozmayan ve koruyan bir turizm anlayışını ifade etmektedir. Bu tür doğayı koruyucu anlayış 1980’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Dünyada, hızlanan gelişmeler, turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bu etkilerin turizmin kendi geleceğini tehlikeye attığının anlaşılmasına başlanması, kaynakların daha uzun dönemli kullanımına dayanan turizm türlerini gündeme getirmiştir (Erdoğan, 2003:2). Nüfusun artışı, kentleşmenin gelişimi, ulaşım olanaklarının yükselmesi turizm içerisinde ekoturizm olarak tanımlanan ayrı bir etkinliği beraberinde getirmiştir. Zaman içerisinde ekoturizm, farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bunlardan bazıları: Alternatif turizm,

doğa turizmi, doğal yaşam turizmi, çevreyle dost turizm, yumuşak turizm, keşif turizmi, yeşil turizm, kırsal turizm, sorumlu turizm, sürdürülebilir turizm ve ekoturizmdir (Akpınar ve Bulut, 2010:1576). Günümüzde, bunların içinde en yaygın olarak kullanılan ekoturizm kavramıdır.

Ekoturizm Topluluğu (Ecotourism Society) ekoturizmi, çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını sürdüren, doğal alanlara sorumlu turizm olarak tanımlamaktadır. Çevrenin doğal tarihini ve kültürünü anlamak için, yerel halka doğal kaynakların korunması konusunda ekonomik fırsatlar yaratırken, ekosistem bütünlüğünü değiştirmeyen, doğal alanlara yönelik özel amaçlı seyahatlerdir (Leung et al., 2001:24). Ekoturizm kavramı, içinde güçlü bir doğa bağlantısını ve sosyal sorumluluk duygusunu birlikte taşımakta; halkın refahını gözettiği gibi doğal ve kültürel değerlerin korunarak turizme açılmasını sağlayan bir turizm faaliyeti olarak görülmektedir (Turizm Bakanlığı, 1999:66). Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin (IUCN) tanımına göre; ekoturizm, eğlenmeyi, doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyo-ekonomik fayda sağlayan, doğal alanlara karşı çevresel açıdan sorumluluk taşıyan seyahat ve ziyaretir (Kurdoğlu, 2001:4). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, 2002 yılını "Uluslararası Ekolojik Turizm Yılı" ilan etmiş ve bu konuyla Dünya Turizm Örgütünü (WTO) görevlendirmiştir. Aynı yıl Kanada'nın Quebec kentindeki Dünya Ekoturizm Zirvesinde, tüm ülkelerin benimsediği ortak bir tanım saptanmıştır. Buna göre: ekoturizm, "yeryüzünün doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetilen bir yaklaşım" olarak benimsenmiştir (www.ekoturizmderneği.org, 2009).

Ekoturizm tanımlarının çoğunlukla dört öğeye sahip olduğu görülmektedir. Bunlar; doğal çevre, ekolojik ve kültürel sürdürülebilirlik, yerel düzeydeki ekonomik faydalar ve eğitimidir. Dünya Turizm Örgütüne (UNWTO) göre ekoturizmin bileşenleri, biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunması, yerel halkın refahının gözetilmesi, turistlerin ve yerel halkın bilinçlendirilmesi ve turizm hakkında sorumlu hareket etmesinin sağlanması, küçük ölçekli işletmelerce küçük turist gruplarına hizmet verilmesi, geri dönüşü olmayan kaynakların düşük düzeyde tüketilmesi, turizm yönetimine yerel düzeyde katılımın önemsenmesi, iş fırsatlarının yerel halk lehinde gelişmesinin gözetilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ekoturizm faaliyetleri, yörenin doğal, sosyal ve çevresel kapasitesini arttıracak ve yerel halkın geçimine katkı yapacak şekilde gelişimini sağlayacak, turizme katılanların yaşantısını doğrudan etkileme yeteneğine sahip eylemlerdir (www.world-tourism.org, 2009). Doğayı, kültürü, çevreyi korumayı ve gelecek kuşaklara bozulmadan aktarmayı amaçlamaktadır. Ekoturizm

başlangıçtan beri çevre eğitiminin vurgulandığı, doğaya dayalı seyahat olarak sunulmaktadır. Doğaya yönelik olması, doğal ve kültürel kaynakları takdir etme bağlamında, ekoturizm sürdürülebilir turizm karakteri taşımaktadır. Sürdürülebilir turizm ve ekoturizm birbiriyle yakından bağlı olan turizm türleridir (Weaver, 1999:795). Görüldüğü gibi, ekoturizm, doğa temelli turizm endüstrisi içinde hızla büyüyen bir sektördür ve sürdürülebilir turizmin bir biçimi olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, el değmemiş doğada yapılan tüm turizm çeşitlerinin ekoturizmin kapsamına girdiği söylenebilir.

Ekoturizmin doğaya dayanan bir turizm çeşidi olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Ekoturizm faaliyetleri, kullanılan araçlara (bisiklet, balon, rafting, at), gidilen yerin doğasına (dağ, yayla, mağara) ve yapılan etkinliğin özelliğine (akarsu, av, bilim, trekking) göre çeşitlik gösterir (Altan, 2006: 51). Ancak, yerel kültür, sürdürülebilirlik, eğitim ve yerel ekonomik yarar öğelerine farklı şekilde ağırlık verilebilmektedir. Uluslararası kuruluşlar, ekoturizmi, turistlerin ana amacının doğayı gözetmenin oluşturduğu doğal çevre ve kültürel miras üzerinde en az etki yaratan ve değerlerin korunmasına katkıda bulunan bütün turizm türlerine yansıtarak kullanılmaktadırlar (Bakırcı,2002:247). Ekoturizmi benimseyen ülkelerin uymaları gereken ilkeler: ekoturizm politikaları geliştirmek ve planlama yapmak; ekoturizm için kurallar ve ürün geliştirmek; pazarlama ve tanıtım yapmak; ekoturizmin maddi ve manevi getiri ve götürülerini izleyip saptamaktır (www.ekoturizmderneği.org, 2009). Dünya Turizm Örgütüne göre ekoturizmin amacı; turizmin doğal ve geleneksel çevreye verdiği tahribatın en alt düzeye indirilmesi, turistlere ve yerel halka doğanın ve sosyo-kültürel çevrenin korunmasına yönelik eğitim verilmesi, Turizm gelişiminin yörenin sosyal ve çevresel kapasitelerini arttıracak şekilde gelişmesinin sağlanması, Turizm yatırımlarının çevreyle, doğal ve sosyo-kültürel yapıyla uyumlu ve bunları korur nitelikte gerçekleşmesi, turizmin yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayan, yerel yönetim ve halkla işbirliği içinde gelişen sorumlu bir ticaret olarak özendirilmesinin sağlanmasıdır (www.world-tourism.org, 2010). Bu doğrultuda, doğal ve sosyo-kültürel koruma alanlarının yönetimi için kaynak ayrılması, turizmin olumsuz etkisinin en aza indirilebilmesi için doğal ve sosyo-kültürel çevreye yönelik uzun vadeli takip - değerlendirme programlarının desteklenmesi, çevreyle uyumlu, doğal ve geleneksel sosyo-kültürel yaşamla iç içe geçen, yöresel bitki örtüsünü ve yaban hayatını koruyan turizm altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi gerekir. Ekoturizm, kitle turizminin aksine, turizmi yıl içine yayarak, doğal çevreye yapılan baskıyı azaltmaya ve tahribatı düzeltmeye değil, önlemeye yönelik planlama yaparak uzun vadeli ekonomik çıkarı gözetmeye çalışır (Öztunalı-Kayır, 1998: 304). Ekoturizm çevresel, sosyal ve ekonomik ilişkiler bütünü olarak değerlendirilmektedir.

Ekolojik sistem dengesini korumaya yönelik, doğa-insan-çevre ve turizm faaliyetleri arasındaki etkileşimleri yararlı kılmayı amaçlayan, ılımlı şekilde ekonomik gelişmeyi destekleyen, yerel girişimci ağırlıklı, çevreye, sosyo-kültürel yapıya duyarlı, uzun vadede kademeli olarak gerçekleştirecek, küçük ölçekli bir turizm türü olarak nitelenebilir (Ovalı, 2006:256).

Ekoturizm, ekoturist olarak kavramlaştırılan kendine özgü bir turist biçimini de ortaya çıkarmaktadır. Ekoturist; değerbilirlik, katılımcılık ve duyarlılık ruhu içinde, nispeten doğal özelliklerini koruyan alanları ziyaret eden kişi olarak tanımlanmaktadır. Ekoturist çevreye duyarlı olan turisttir: yaban hayatını ve doğal kaynakları kullanırken tüketici bir anlayışla yaklaşmaz. Ayrıca, ekoturist yöre insanların ekonomik refahına ve ziyaret edilen alanın korunmasına, doğrudan yararlanmaya yönelik istihdam ve finans araçları yaratmasıyla da katkıda bulunur (Yürük, 2002). Bununla birlikte, doğada gerçekleştirilen her faaliyet bir ekoturizm etkinliği olmadığından, ekoturizmin tanımı konusundaki tartışmalar ekoturistler için de söz konusudur (Western, 1993:8). Ekoturizm, doğaseverler ve çevre duyarlılığı olan turistlerin hareketlerinden daha geniş kapsamlı bir konudur (www.turcev.org, 2010). Ekoturistler, klasik turistten ve hafta sonları pikniğe veya doğada yürüyüşe çıkanlardan farklı bir nitelik taşımaktadır. Deneyimleri konusunda farklı algılamalara ve inançlara sahiptirler (Burton, 1998:756). Üst gelir gruplarının ve orta sınıf tüketicilerin talep ettiği ekoturizm; turistlere, deneyim yolu ile o yeri tanıma olanağı sağlayan; turistin anlayışını ve beğenisini geliştiren; uygun davranışlarını, koruma etiğini zenginleştiren; bir eğitim deneyimi içeren, çevreye karşı sorumlu, olumsuz etkileri azaltan, yerel ekonominin girdilerini en fazla ortaya çıkaran bir turizm çeşididir (Kahraman ve Türkay, 2004:33). Ekoturizm, ekonomik gelişme ile koruma amaçlarının birleştirilmesine dayanır. Toplum ve çevre üzerinde en az seviyede olumsuz etki oluşturur, yerel halkı aktif olarak kapsar ve yerel topluluğa ekonomik faydalar sağlar. Genellikle küçük gruplar halinde yapılır. Konaklama ve yeme içme türü hizmetler yerel düzeydeki küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından verilir (www.ekoturizmdernegi.org, 2009). Kentsel ve kırsal turizmden kaçış ekoturizmi canlandırmıştır ve sürdürülebilir kalkınma aracı olarak görülmektedir. Bunun için de, sürdürülebilir kalkınma ve turizm bağlantısının kurulması gerekmektedir.

3. KALKINMA KAVRAMLARI; SÜRDÜRÜLEBİLİR VE KIRSAL KALKINMA

Kalkınma (development) kavramının sözcük kökeninde yerinden kalkma, hareket etme vardır. Kalkınma, bir kalkış (take off) eylemidir. Kalkınma kavramı Ekonomi bilim dalına ait bir kavramdır. Kalkınma, bir ekonomide toplam yatırımların GSMH'ya olan oranının artırılması, kişi başına düşen milli gelirdeki reel artışın devamlılık kazanması, ekonomide tarım dışı sektörün büyümesidir (Çağlar 1986:29). Kalkınmadan

söz edilebilmesi için üretim hacmindeki artış geçici, yani bir veya birkaç yıl için, tesadüfî bir artış değil, devamlı olmalıdır. Kalkınma bugünden yarına olan bir şey değil, bir süreçtir. Dengeli ve dengesiz şekilde de gerçekleşebilir. İstenilen dengeli ve planlı kalkınmadır. Bugün bazı ülkeler diğerlerine göre daha kalkınmış görülür. Bu ülkeler arasındaki bu kalkınmışlık farkını belirleyen "kalkınma hızları"dır. (Köklü, 1976: 136). *Kalkınmanın temel öğeleri*; kişi başına düşen milli gelirin artırılması, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi ve hizmet kesiminin milli gelir ve ihracat içerisindeki payının artırılması şeklinde sıralanabilir (Han ve Kaya; 2008:2)

Kalkınma kavramı, kendine yakın anlamlar taşıyan değişme, ilerleme, gelişme, büyüme ve sanayileşme, kavramları ile yakından ilgilidir. Kalkınma, uzun süreli ve yapısal bir değişme sorunudur. Daha geri bir yapıdan daha ileri ve daha refah bir yapı ve aşamaya geçilir. *Değişme*, bir yapıdan başka bir yapıya geçmedir. Değişme ileriye ve geriye doğru olabilir. Her değişme bir ilerleme ve gelişme değildir. *İlerleme*, ileriye doğru olumlu bir değişmedir. *Gelişme* kavramı, belirli bir alanda kat edilen olumlu mesafeyi ifade eder ve bilinçli bir çabayı içerir. Gelişme, yönü belli ve ileride olan olumlu içerikli bir değişme tipidir. *Büyüme*, ölçülmesi olanaklı ekonomik içerikli gelişme ögesini içerir. Büyüme, bir ülke ekonomisinin daha fazla genişlemesini; gelişme ise, hem ülke ekonomisinin hem de toplumun sosyal ve kültürel anlamda bir üst seviyeye çıkmasını ifade eder. Gelişme-büyüme ve kalkınma kavramları, II. Dünya Savaşından beri birlikte anılmakta ve günümüze kadar geçen süreçte en çok tartışılan konular arasında yer almaktadırlar (Köklü, 1976:136). Kalkınmayla ilişkilendirilen diğer kavram sanayileşmedir. Sanayileşme, kalkınmanın da itici gücü olarak görülmekte ve ilerlemek ekonomik gelişmeye bağlı tutulmaktadır ve bu durum günümüzde halen genel kabul görmektedir (Yavillioğlu, 2002:71; Aktakas: 2006:3). Sanayi Devrimini gerçekleştiren ülkeler kısa dönemde büyük gelişmeler kat ettiler. Ayrıca, bu savaştan sonra sanayileşmesini gerçekleştirmiş ülkeler gelişmiş, sanayileşme aşamasına yeni geçmekte olan ülkeler ise gelişmekte olan ülke olarak değerlendirilmişlerdir. Bu üç kavram, bazen eş anlamlı, bazen de farklı anlamlarda kullanılır: Eş anlamlı olduğunu düşünenlere göre; bu üç kavram da, bir ekonomide uzun dönemde üretim, istihdam ve milli gelirin artışıyla doğrudan ilintilidir. Farklı kavram olduklarını düşünenlere göre ise; gelişme-büyüme eş anlamlı olmak üzere gelişmiş ülkeler için; kalkınma ise, gelişmekte olan ülkeler için kullanılmaktadır. Kalkınma dikinedir; gelişme-büyüme, daha çok yana doğru genişlemeyi çağırır. Gelişmiş ülkeler bu anlamda ekonomik olarak büyümekte, gelişmekte olan ülkeler ise onların açtığı yolda kalkınmaktadırlar. Kalkınma, gelişmekte olan ülkelerin; gelişmiş ülkelerin geçtikleri yoldan onların deneyimlerinden yararlanarak, ekonomik düzenlemeler yoluyla gelişmiş ülkelere yetişme, toplumsal yapıyı

geliştirme çabası olarak tanımlanmaktadır. Önce olan gelişme ve büyüme, sonra olan kalkınmadır. Ama gelişmekte olan ülkelerin işleri gelişmiş ülkelerinkinden zordur. Bu ülkeler, hem hızla artan nüfuslarının gereksinimlerini karşılamak; hem de gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatmak durumundadırlar (Köklü, 1976:137). Bu nedenle, gelişmiş ülkeler yürürken, onlar gelişme farkını kapatabilmek için koşmak, üretimlerinde hızlı ve büyük artışlar sağlamak zorundadırlar. Ekonomik büyüme ve gelişme, ekonominin kaynak ve potansiyellerini harekete geçirerek, milli gelirin artması ve refah toplumu yaratılması amacına hizmet eder.

Kalkınma olgusunun kapsamlı olarak incelenmeye başlandığı II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde gelişmiş ülkelerin tarihsel deneyiminden çıkartılan dersler, kalkınmanın büyük ölçüde bir fiziki sermaye birikimi süreci olarak algılandığını göstermiştir. Bu bağlamda, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri sermaye birikimi sürecini ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi hızlandıracak kalkınma politikaları üzerinde odaklanmış, 1950 ve 1960'lar gelişmiş ülkelerin yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerin de hızlı bir iktisadi büyüme sürecine girdikleri bir dönemi temsil etmiştir. İktisadi büyüme alanında gözlenen bu olumlu gelişmelere rağmen, gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk, işsizlik, temel gereksinimlerin karşılanması, gelir dağılımı ve bölgesel dengesizlik v.b. sorunlarını çözememiş olmaları, 1960'ların sonundan başlayarak kalkınma sürecinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (Şenses, 2001:107). Bu çerçevede kalkınma sadece ekonomik değil, toplumsal ve kurumsal yapıda ortaya çıkan bir değişiklik süreci olarak görülmeye başlanmıştır. Kalkınmanın tek bir itici güçle gerçekleşmeyeceği, çağımızın gelişmekte olan ülkelerinde bir gerçek haline almıştır. Ekonomik, psikolojik, sosyo-kültürel ve politik faktörlerin karşılıklı ilişkisi sonucunda kalkınma olgusu daha da belirginleşmektedir (Ruttan,1988:247). Kalkınma anlayışı önceleri ekonomik kalkınma olarak değerlendirilirken, aynı zamanda ulusal kalkınma anlayışı içinde değerlendirilmiştir. Fakat içerikte yaşanan gelişmelere paralel olarak alan itibarı ile de değişim yaşamıştır. 20. yüzyılda sosyo-refah içeriğiyle karşımıza çıkmış; 20. yüzyılın son çeyreğinde ise nitelikli doğal, fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin varlığı ve kalitesi anlamına gelen "yaşam kalitesi" ile ölçülmeye başlanmıştır (Başkaya, 2000:19). Bu değişim sonucu ulusal kalkınmadan bölgesel ve yerel kalkınma anlayışına doğru bir geçiş yaşanmıştır. Kalkınma kavramının yaşadığı bu dönüşüm sonucunda ekonomik kalkınma anlayışı yerini insani gelişim anlayışına bırakmıştır. Böylece, insanın refahı için gerekli olan ekonominin, insana rağmen geliştirilmesi gibi bir çarpıklık, yerini insan odaklı anlayışa terk etmiştir. İnsani gelişim, sosyal refahı amaçlayan bir kavramdır. Sosyal refah; kişi ve grupların verim kabiliyetlerini geliştirmeleri ve aileleri için doyurucu bir hayat ve sağlık standartlarına ulaşmaları ve kişisel ve sosyal ilişkilerini dengeli

olarak devam ettirmelerini sağlamak amacıyla sosyal hizmetler ve sosyal kurumlarla örgütlenmiş bir sistemdir. Kalkınmanın, ekonomik alanın yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasal alanı da kapsayan "insani kalkınma" anlayışına evrilmesi; uygulama alanı olarak ulusal ölçüğün yanı sıra yerel ölçüğü de kapsamı beraberinde resmi yetkililerin yanı sıra gönüllü kuruluşların da kalkınmada yer almasını gerekli kılmıştır (Kaya, 2010:1).

Kalkınma kavramı, ekonomi alanında oluşsa da, sadece ekonomik bir olay değildir. Kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, gelişmekte olan bir ülkede ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Kalkınma, ekonomik etkenlerle olduğu kadar sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik etkenlerle de yakından bağlantılıdır. Kalkınma ayrı ayrı parçaların oluşturduğu bir bütündür. Kalkınma, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak üç boyutlu şekilde karşımıza çıkar. *Ekonomik kalkınma* veya aynı şey demek olan kalkınma, bir ekonomide üretim (gayri safi milli hâsıla) hacminde meydana gelen artış demektir. Kişi başına düşen üretim miktarında önemli ve reel artışlar sağlamaktır. Ekonomik kalkınma, büyük ölçüde kırsal ve tarımsal yapıya dayalı bir ekonomiden, kentsel, sanayi ve hizmetlere dayalı ekonomiye geçiş sürecini ifade etmektedir (Acar, 2008:161). *Sosyal kalkınma*, toplumun refah düzeyini yükseltmek için ülkenin sosyo-ekonomik yapısını değiştirmeye yönelik çabalarlardır. Kalkınma sadece sermaye birikimini veya üretimi veya bunların her ikisini artırmak değildir. Kalkınmanın amacı insandır. İnsanın yaşam düzeyini her yanıyla daha iyi bir hale getirmek ve bunu sürdürmektir. *Kültürel kalkınma*, bir ülkede yaşayan bireylerin kültür düzeylerinin yükselmesi demektir. Kalkınma, bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumun refahının artması, uzun süreli ve yapısal bir değişim sorunudur (Köklü, 1976: 138). Kalkınma, halkın değer yargıları, dünya görüşü ile tüketim ve davranış kalıplarındaki değişimleri içerecek biçimde toplumsal ve kurumsal yapıda dönüşüme yol açan büyüme olarak nitelenmektedir. Kalkınma bugün bu geniş anlamında kullanılmaktadır. Kalkınma, insanların yaşam koşullarının, gelir dağılımının iyileşmesi, gelir düzeyinin yükselmesi, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmelerin sağlanması, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin bireylerin hayatına yansması sürecidir (DPT, 2006a).

Sürdürülebilirlik kavramı süreklilik temeline dayanır. Sürme herhangi bir olay veya olgunun kendiliğinden devam etmesi iken, sürdürme eylemi bu devamlılığın başkası tarafından yapılması anlamına gelmektedir. Herhangi bir şey sürdürülebilir ise, yapısında süreklilik taşıyor demektir. Sürdürülebilir bir yapı için kaynaklar sürekli olarak değerlendirilmeli, bu değerlendirme çerçevesinde, koruma bilinciyle koruma sağlanmalıdır. Hem aktif hem de proaktif bir yapıya sahip olan sürdürülebilirlik kavramı, bir toplumun, ekosistemin

ya da sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan ya da sistemin ana kaynaklarına aşırı yüklenmeden devam ettirebilme yeteneği olarak da tanımlanmaktadır (Karaman, 1996:102). Birçok farklı alanda kullanılan bu kavramın temel özelliği, bugünde geçiyor olsa bile, insanın geleceğini konu alması ve hangi alanda kullanılıyorsa o alandaki kaynakların korunmasına dayanmasıdır (Beyhan ve Ünügür, 2005:80). 1960'ların sonunda Batı'nın sanayi merkezli büyüme yaklaşımının sağladığı gelir artışı ve bununla birlikte yol açtığı çevresel tahribat, bu tür bir kalkınma anlayışının devamı konusundaki endişelerin artmasına yol açmıştır (Schleicher and Strati, 1999). Bu endişelerin giderilmesi amacıyla, insanların refah artışına, ekonomik yeterliliğe, sosyal gelişmeye ve çevrenin korunmasına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Belirlenen bu amaçları gerçekleştirebilmek için uluslararası katılımlarla gerçekleştirilen 1972 yılı Stockholm Konferansında çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözetken, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler sürdürülebilir kalkınmanın temel dayanaklarını ortaya koymuştur. Sürdürülebilirlik teriminin kaynağı, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun 1987'de yapılan toplantısında hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporuna dayandırılmaktadır. Brundland Raporu olarak da bilinen raporda *sürdürülebilir kalkınma*; "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma" olarak tanımlanmaktadır (WTO, 1998:20). İlk defa bu raporda, görünüşte birbirinden farklı olan *ekonomik büyüme* ve *çevresel koruma* kavramları bir arada kullanılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ve büyüme günümüz dünyasının ortak sorunları haline almıştır. Sürdürülebilir kalkınma yolundaki ikinci önemli dönüm noktası olan 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED), doğal kaynakları daha verimli kullanarak yerleşim yerlerinin daha iyi yönetilmesini ve ortak küresel çıkarların korunarak yeryüzündeki yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen hareket planı "Gündem 21" olarak örgütlenmiştir (Altunbaş, 2004: 107). 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 1992 yılında BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda alınan kararların uygulanmasında ve belirlenen hedefleri gerçekleştirmede karşılaşılan zorlukları aşmayı amaçlamıştır (Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı, 2004:101).

Sürdürülebilir kalkınma aslında bir değişme sürecidir. Bu değişme süreci içinde kaynakların kullanımı, teknolojik gelişme yönünün seçilmesi ve kurumsal değişikliklerin uyum içinde ve insanlığın bugünkü ve gelecekteki ihtiyaç ve beklentilerini karşılama potansiyelini zenginleştirici olmalıdır (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987:75). Sürdürülebilir

kalkınma, çevresellik, ekonomiklik ve sosyal eşitlik ilkelerinin eş zamanlı olarak benimsenmesini gerektirmektedir. Bu anlamda, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ihtiyacını çevresel koruma ve sosyal adalet ile dengeleyen geniş bir kavramdır (Wilson, 2003:1). Kalkınma eğer ortalama yaşam niteliğini azaltmıyorsa sürdürülebilirdir. Sürdürülebilirlik sadece ekonomi ve ekoloji arasında uyum sağlamak biçiminde algılanmamalıdır. Sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyümenin tek başına yeterli ve arzulanır olamayacağı; yaratılan zenginliklerin ülkeler, bölgeler ve gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılması ve bu arada çevresel değerlerin de korunmaları gerektiği üzerinde durur (Kaynak 2005:10). Bu değerleri gözetmeyen; aksine, bozan kaynakları bugünden tüketen bir ekonomik büyüme ve kalkınma, sürdürülemez bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda sürdürülebilirlik nesiller arası adaleti gerektirir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı kuşak içi ve kuşaklararası dayanışma ve adalet kavramları üzerine yerleştirilmiştir. Kaynakların bugünkü ihtiyaçlara yetmesini sağlarken, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağını ellerinden almamak gerektiğine vurgu yapar. Büyüme sadece azami ekonomik büyümeyi elde etme, yani ekonomik verimliliği sürdürmekle ilgili değil, aynı zamanda, hem günümüz toplumunu oluşturan şu anki nesil (kuşak içi eşitlik), hem de gelecek yeni nesiller arasındaki adalet (kuşaklararası eşitlik) konularını da içeren bir ekonomik büyüme olmalıdır (Garrod and Fyall, 1998:200; Hunter, 1997:851). *Sürdürülebilir kalkınmanın başlıca hedefleri*; sosyal dayanışmayı sağlamak, ekonomik yapabilirliği artırmak ve ekolojik sorumluluğu yerleştirmektir. Ekonomik gelişmenin sağlanması, sosyal dayanışma ve çevre koruma amaçlarının gerçekleştirilmesi gibi hedefler, toplumdaki tüm bireylerden ve gruplardan yeryüzündeki tüm ülkelere kadar küresel, bölgesel, yerel ve toplum düzeyinde tüm aktörleri ilgilendirmektedir (Mengi ve Algan, 2003:3-5). Sürdürülebilir kalkınma sosyal, kültürel, siyasal ve kurumsal süreçleri içeren ve çeşitli göstergeleri olan çok boyutlu bir kavramdır. Sürdürülebilirlik sosyal, ekonomik ve ekolojik boyut olmak üzere üç farklı aşamada ele alınmaktadır (OECD, 2001). *Ekonomik boyut*: Maliyetler gelirleri aşmadan kendi kendine yeterliğin sağlanması olarak açıklanmaktadır. Ekonomik boyut faaliyetlerin ve üretim faktörlerinin sürdürülebilir kullanımını ifade eder. *Sosyal boyut*: İnsanların kültürel, maddesel ve ruhsal ihtiyaçlarını eşit biçimde karşılayabilmek olarak tanımlanmıştır. *Ekolojik boyut*: Ekosistemlerin desteklenmesiyle uzun dönem yeterliğin sağlanması anlamını taşımaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanarak, gelecek kuşakların da en az günümüz kuşakları kadar bu kaynaklardan yararlanmasını sağlamak olarak ifade edilmektedir. Ekolojik (çevresel) olarak sürdürülebilir bir sistem, yenilenebilir kaynak sistemlerinin aşırı kullanımından sakınarak, istikrarlı kaynak yapısını

sürdürebilen bir sistemi ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde kaynakların korunması ve geliştirilmesi bulunmaktadır. Kaynakların sürekli olarak, korunarak değerlendirilmeleri, yenilebilen kaynakların kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kalkınmaya destek olabilmeleri, çevreyi koruyan kalkınma felsefesinin temelini oluşturur. 2000’de Birleşmiş Milletler’in New York Binyıl Zirvesi’nde 2015’e kadar yerine getirilmesi planlanan “Birleşmiş Milletler (BM) Bin Yılın Kalkınma Hedefleri’nde”, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak özellikle ekolojik boyutun önemi vurgulanmıştır. Kabul edilen 8 hedef içinden son iki tanesi çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesine ilişkindir (www.un.org.tr/index.php, 2010). Çevre, küresel kirlenmeler, göç hareketleri; toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hali gelmiştir. Küresel bir stratejinin gerektirdiği bu sorunlar, ancak küresel yaklaşımlar ve ulusal önceliklerle çözümler hale gelmiştir. Burada da, kırsal kalkınma çabaları öncelikle devreye girmektedir (Gülçubuk, 2005).

“Kırsal kalkınma” kavramı son 15–20 yılda sıkça gündeme gelmektedir. Dünyada, tüm insanların mutlu ve refah içinde yaşadığı bir ortam dileği ve stratejisi ile kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmıştır. Artık, dünyanın herhangi bir noktasındaki kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya kalma durumunda olduğu bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve Hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir (Gülçubuk, 2005). *Kırsal kalkınma*, kırsal yerleşimlerde yaşayan insanların insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, gelirlerinin artması, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım oranının yükselmesi, kadın ve çocukların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kırsal ve tarımsal sanayinin kırsaldaki insanların daha fazla yararlanabilecekleri biçimde geliştirilmesi, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireylerin de hayatına yansımaya süreci olarak tanımlanabilir (DPT, 2006a:5). Kırsal kalkınma kırsal alanlarda geçer. *Kırsal alanlar*, sadece fiziksel mekâna dayalı alanlar olmayıp, ekonomik ve sosyal hayatın çok farklı faaliyetlerinin yer aldığı karmaşık bir yapıdır. Yine kırsal alanların sadece içinde yaşayan nüfusa iş ve yaşama ortamı sağlayan alanlar olarak tanımlanması doğru olmayıp, bu yerler ekolojik dengenin sağlandığı çok işlevli alanlardır. (Bakırcı, 2007: 29). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda kırsal alan, kentsel alanlar dışında kalan mekânlar

olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 2). Rapora göre kırsal alanda: Yaşam ortamı ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal üretim kaynaklarının kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır; ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişim süreci, kentsel alanlara göre daha yavaş işlemektedir; teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansımaya oranı görece olarak gecikmelidir; gelenek ve törelerin yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır; yaşam biçimi ve tüketim kalıbı görece gelenekseldir; insan ilişkilerinde yüz yüzelik yaygındır. Kentsel alanların karşısında yer alan kırsal alanlar kent alanlarına göre daha geri sosyal ve ekonomik olanaklara sahiptir. Bu alanlardaki toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için gerçekleştirilen yapısal, sosyal ve kültürel değişiklikler kırsal kalkınma olarak nitelenir (Uzunpınar, 2008:11).

Kırsal kalkınma ilk kez Birleşmiş Milletler (BM) Örgütüne dillendirilen “toplum kalkınması” tanımı, kırsal kalkınma tanımı da kabul edilmektedir. Bu tanımda; toplumun niteliği kırsal olup olmadığı belirtilmeksizin konuya genel bir açıdan yaklaşıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre kırsal kalkınma, “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir” (Gülçubuk, 2005). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Raporu’nda da kırsal kalkınma, “temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yerinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması”nı ifade etmektedir (ekutup.dpt.gov.tr, 2006). Kırsal kalkınması anlamında kırsal kalkınma; kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik, kırsal alanlarda yaşayan nüfusun kent alanlarındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik olanaklardan, göç olgusunu yaşamalarına gerek olmaksızın, buldukları yerde faydalanmalarını sağlayan ekonomik ve sosyal politikalar bütünüdür. Kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal altyapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, etkinlik ve örgütlenmelerini ifade etmektedir (Geray,1999:63). Kırsal kalkınma ile ilgili yapılan tanımlarda, kalkınma faaliyetlerinin özel sektör eli ile yapılacağı kamu eli ile destekleneceği izlenimi vardır. Kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründe vb. mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların bu yönde bir gereksinme duygusu yaratarak insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için gönüllü davranış değişikliği yaratacak maddi ve

manevi açıdan yardımlarla, bu toplumların demokratik yoldan kalkınmalarını sağlama savaşı şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırak, 1991:20). Kırsal kalkınma kavramı genel olarak, “kırsal toplulukların kendi girişim ve çabalarını kamu kesiminin işbirliği ile kalkınma yönünde harekete geçirmeleri” anlamına gelmektedir (Olgun, 2004; Gülçubuk, 2001). BM Örgütü’ne göre kırsal kalkınma, “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacı ile giriştikleri çabaların projelerle, faaliyetler ve çabalarla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusal bütünlüğe kaynaştırılması, ulusal kalkınma çabalarına gerekli katkıda bulunmalarının sağlanması süreci”dir (Cengiz ve Çelem, 2003:144). *Kırsal kalkınmada temel amaç*, kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kır ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyelinden çevreye duyarlı bir şekilde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve gelirinin büyük kısmını tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır (Gülçubuk, 2005).

4. EKOLOJİK TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA

Turizm, günümüzdeki en hızlı gelişen sanayilerden biridir. Bu gelişme doğrultusunda, turizm politikalarında yaşanmaya başlayan değişim daha çok, seçici, özel turizm çeşitlerinin oluşması yönündedir. Turistlerin niteliklerinin ve beklentilerinin değişmesi, yeni turizm alanlarının ve çeşitlerinin oluşması gereğini doğurmuştur. Yavaş gelişen, ama kırsal turizm kaynaklarına dayalı olan, sağlık, kültür ve doğa kökenli turizm çeşitlerine doğru bir değişim gözlenmektedir. Küçük çaplı turizm ve kırsal “deneyim” turizmi gibi alternatif turizm çeşitlerine ihtiyaç doğmaktadır (Lordkipanidze et al., 2005:788). Doğal varlıklar insanların katkısı olmadan doğal olarak oluşan zenginliklerdir. Doğal varlıklar herhangi bir şekilde değerlendirilmediği zaman hiçbir ekonomik yarar sağlamaz. Turizmin hizmetine sokularak değerlendirildiğinde, yararlı ve ekonomik anlam taşıyan varlıklar haline dönüşürler (Usta, 2001:51-52). Bir ülkenin sahip olduğu doğal varlıkların sayısı ve çeşitliliği, turistlerin o ülkeye gelmesinde en büyük çekim gücünü oluşturmaktadır. Bu nedenle, doğa ve doğal çevre, insanların seyahatlerini yönlendiren çekici bir güç, aynı zamanda turizm sanayisinin de vazgeçilmez hammadde durumunda bulunmaktadır. Ekoturizm, ağırlıklı faaliyet alanı olarak doğada yapılan turizm türlerini kapsamakta ve kırdaki gerçekleşmektedir. Dünyada keşfetmek amaçlı olarak yapılan ekoturizm, son yıllarda ülkemizde de gündeme gelmekte, fakat sadece yayla turizmi olarak düşünülmektedir. Oysa bir bütün olarak ele alınması gereken ekoturizm, sosyal ve kültürel faaliyetleri de

içine alan, birçok aktiviteyi kapsayan bir etkinliktir. Turizm Bakanlığı, ekoturizmi; yayla turizmi, ornitoloji (kuş gözleme) turizmi, foto safari, akarsu sporları (kano-rafting) çiftlik turizmi, botanik (bitki inceleme) turizmi, bisiklet turları, atlı doğa yürüyüşü, kamp-karavan turizmi, mağara turizmi, dağ turizmi ve doğa yürüyüşü gibi başlıklar altında değerlendirmektedir (Yürük, 2002).

Geçmişte turizm yatırımcıları, turizmi sadece ekonomik fayda olarak görmüşlerdir. İşletmeler ilk başlarda “önce kar” diyorlardı; sonra “önce insan”, şimdilerde ise “önce doğa” diyorlar. Çünkü artık, doğal ve kültürel değerlerin korunarak turizme açılması ön planda tutulmaktadır. Turizm endüstrisinin yapısı, turist sayısının artışına paralel olarak doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki artan çevresel etkiler bu durumun bu şekilde sürdürülemeyeceğine dikkatleri çekmiştir. Dünya kaynaklarının sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olması, insanlığı yenilenebilir kaynakların kullanımını sınırlandırmaya, yenilenemeyen kaynakların ise yok olmasına karşı önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Dünya nüfusunun hızla artması ve doğal kaynakların tükenmesi, insanoğlunu sınırlı kaynakların etkin kullanımının önemini anlamaya yöneltmektedir. 1987 yılında Brundland Raporu’nda gündeme getirilen “sürdürülebilir kalkınma” kavramı, bir anlamda, ekonomik ve sosyal kalkınma ile çevre arasında yaşanan çelişki ve ilişkilerin değerlendirmesinde hareket noktası olmuştur. Sürdürülebilir bir dünya için konulmuş olan kalkınma ölçütleri turizme de uyarlanarak, çevreye zarar vermeden, ondan yararlanma yöntemlerinin geliştirilmesi ve tüm yerli halkların kültürlerini yok etmeden, onların turizm faaliyetlerinden yararlanmalarının sağlanması şeklinde özetlenmiştir (www.ekoturizmderneği.org, 2009). Turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bu etkilerin turizmin kendi geleceğini tehlikeye attığının anlaşılmasına başlanması ile sürdürülebilirlik kavramı turizme de yansımıştır (Erdoğan ve Barış, 2007:613). Sürdürülebilir turizm kavramı, “sürdürülebilir kalkınma”dan gelen ve bunu turizme uygulama anlamını içeren bir terimdir (Inskip, 1991:461). Turizmin sürdürülebilir kalkınmada olumlu bir yer alabilmesi için çevre korumaya önem vermesi gerekir. Bu bağlamda, ekoturizme katılan insanlar doğa ve çevre ile ilgilidir, kendi çıkarları için doğanın tahrip edilmesini istemez, onu olduğu gibi kabul eder. Ekoturizmde insanların, doğal çevreyi ve yerel halkın yaşantısını yerinde yaşayarak öğrenmesi amacıyla doğal alanlara seyahat etmeleri sağlanır (Çağatay ark., 2002: 205). *Herhangi bir etkinliğin ekoturizm etkinliği sayılması için gerekli nitelikler*; çevre ahlakının geliştirilmesi, doğal kaynakların kültürle birlikte kullanımını sağlamak, turistik amaçlı alanları koruma-kullanma dengesi içinde turizme açmak, tüketici erozyonunu önlemek için taşıma kapasitesini dikkate almaktır. Ekoturizmde sahip olunan doğal ve kültürel değerlerin korunması, geliştirilmesi, yerli halkın katılımını ve kalkınmasını sağlamak temel

ilkeidir. Ulusal parklar ve korunan alanlar ekoturizmin temel kaynağını oluşturmaktadır. Ekoturizm, kitle turizmi gibi kısa zamanda çok kazanç sağlamayı ve modern turistik yapılaşmayı öngörmez. Ekoturizm alanlarında konaklama-yeme-içme tesislerinin doğaya uygun, abartısız yapılması iletişim ve ulaşım araçlarının çevreyi en az kirletecek şekilde geliştirilmesi, gürültü ve kirlilik yaratan araçlardan ve sportif etkinliklerden kaçınılması gerekir. Ekoturizmde büyük yatırımlara, beş yıldızlı otellere, lüks tesislere ihtiyaç yoktur. Ancak, turizme açılan alanların artmasının yayılması tehlikeli görenler, bu mekânların da bozulacağı endişesini taşımaktadırlar. Aslında, ekoturizm çevreye zararlı değildir ve bu yüzden genelde sürdürülebilir olarak anlaşılır; hem çevreci örgütler ve hem de Dünya Bankası tarafından doğa için olumlu bir gelişme olarak önerilir ve desteklenir (Gössling et al., 2002:200). Görüldüğü gibi, ekoturizmi sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde algılamak; yapılacak olan turizm etkinliklerini ekolojik ve ahlaki ilkelere dayalı olarak yürütmeyi ve dolayısıyla turizme ve yerli halka çok boyutlu katkıları beraberinde getirecektir (Arslan, 2005).

21. yüzyılda artık gerçek anlamda bir kalkınmadan söz etmek, ancak sürdürülebilir kalkınma sağlanabiliyorsa mümkündür. Bu da, kıyı dışarıda tutarak tek başına kentsel kalkınma ile olacak bir şey değildir. Türkiye'nin kırsal alanlardaki üretim ve tüketim şekillerinde son yirmi yıldır önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Bir yandan üretim cephesinde gelir getirici faaliyetlerin çeşitlenmesi, öte yandan da ulaşım ve telekomünikasyon alanlarındaki gelişmeler sonucu tüketim kalıplarının köylere yayılması, köylerin kentlerin uzantılarına benzemesine yol açmaktadır (Keyder ve Yenil, 2004:377; DPT, 2006b). Türkiye'nin son yıllardaki sosyo-kültürel ve ekonomik kalkınma sürecinde, modernleşme çabaları, sanayileşme ve sosyo-ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak, kentsel ile kırsal alanlar arasında gelişmişlik farklılıkları belirgin bir hale gelmiştir. Türkiye'de tarımın ulusal gelirden aldığı payın giderek azalmasının, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve kırsal ile kent arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma farklılıklarının yoğun bir biçimde kırdan kente göçün yaşanmasına neden olduğu görülmektedir. Sosyoekonomik yapılarından dolayı kırsal alanlar, kentlerin göstermiş olduğu gelişme hızını yakalayamamıştır. Günümüzde kentlerde yerleşik insanlarla kırsal toplum arasındaki uçurum gittikçe büyümüştür. İstatistikî verilere göre Türkiye nüfusunun %35'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Gerek kentsel ve kırsal yerleşim birimleri, gerekse bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik yapı ve gelir düzeyi dengesizlikleri önemini korumaktadır. Mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğu istihdam olanakları yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalmaktadır (DPT, 2006b). Kırsal kalkınma girişimlerinin gündemde olduğu tüm ülkelerde, köylü ve kırsal nüfusa kalkınma açısından birinci planda

yer verilmiştir. Kırsal kalkınma girişimleri genellikle yalnızca köylünün kalkınmasına yönelik olmuştur. Oysa kırsal kalkınma özünde, kırsal alanda yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmalarına; çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine ve bunların optimal düzeyde yer almasına dayanmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan halkın geçim kaynakları genellikle tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi katma değeri düşük ekonomik faaliyetlerdir. Genel olarak gelir ve yaşam seviyeleri düşüktür. Bu nedenle, kırsal kalkınma ile tarım politikaları birbirinin yerine kullanılabilir. Fakat kırsal kalkınma politikaları, sadece ekonomik faaliyetleri içermeyip sosyo-kültürel faaliyetleri de içermektedir ve daha kapsamlıdır (Gülçubuk, 2002:1). Bu yüzden, dünyada pek çok ülkede hem ekonomik, hem de sosyal açıdan kırsal kalkınma politikaları uygulanmaktadır (Gülçubuk, 2009:4).

Kırsal kalkınma politikaları; kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirerek refah seviyelerini artırmak ve kırsal kesimin ulusal gelişmeye bütünüyle katılımlarını sağlamak amacıyla toplum ve devletin bir bütün halinde ortaya koydukları çabaların sonucu olarak ortaya çıkan ilerlemeleri kapsayan politikalar. *Kırsal kalkınma strateji ve politikalarının ana amacı,* dünyada geri kalmış toplumların tarımsal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda kendi kendilerine yardım ve dışarıdan destek yöntemi ile kalkınmalarını sağlamaktır. Bu bağlamda, kırsal kalkınma, kent-kırsal arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını ve kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı amaçlayan politik bir tercihtir (Gülçubuk, 2002:1). Ülkemizde kırsal kalkınma politikaları, planlı dönemde oluşturulan beş yıllık kalkınma planları ile gündeme gelmiştir. Özellikle 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma başlığı altında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi vurgulanarak gelir ve istihdamın artırılması temel amaç olarak ortaya konmuştur. 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak hazırlanan 9. Kalkınma Planı içerisinde yer alan ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Eylem Planı'nın amacı, kırsal kalkınmanın sadece tarım ve bölgesel politikalar bağlamında değil; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sanayi ve ticaret, istihdam, nüfus, kültür, konut ve kentleşme, enerji, turizm ve çevre sektörleri açısından da dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır (Işık ve Baysal 2011:166). Kırsal kalkınma, eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde refahın ve gelirin paylaşılmasını öngören, kırsal alanların modernizasyonunu sağlayan, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları olan bir süreçtir (DPT, 2000:3). Türkiye'de her ne kadar ülke genelinde gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesine yönelik politikaların uygulamaya konulmasıyla, kırsal alanın gelişmesi ve kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam kalitesinin

yükseltmesi açısından bazı gelişmeler kaydedilmişse de, bu gelişmeler henüz istenilen düzeye ulaşamamış, gelişmişlik farklılıkları varlığını korumuştur (DPT, 2006a:36). Türkiye'nin içinde bulunduğu genel sosyo-ekonomik durum ve kırsal alanda yaşanan sorunlar ile kırdan kente göçlerin getirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların boyutu, önlemlerin çeşitliliğini ve ortak yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Kır ve kent arasındaki ilişki kalkınma olgusunu doğurmuş; "genel kalkınma" yanında bir de "köy kalkınması" başka deyişle "kırsal kalkınma" sorununu gündeme getirmiştir. Özellikle AB'ye uyum sürecinde kırsal alandaki sorunların saptanması ve çözümü Türkiye'de de kırsal kalkınma konusunu gündeme getirmiş, kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Bu gelişme karşısında, Türkiye'de kırsal ortamların kalkındırılmasına yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Kırsal alan koşullarının doğru analiz edilip çözümlendiği, gerçekçi ve sistematik modellerin geliştirildiği, toplumsal siyasal, sektörel ve kültürel gerçeklerin de dikkate alındığı kalkınma yaklaşımları daha başarılı olmuştur (Özkaya ark., 2002). Halen demografik yapı, gelir yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, istihdam, girişimcilik, insan kaynakları, sosyal hizmetlere erişim çevre kalitesi, kadının rolü gibi konularda kır-kent arasındaki dengesizlikler varlığını korumakta ve bölgesel gelişmişlik farkları ile birlikte daha da derinleşmektedir. Bu nedenle, yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplumun işbirliği ile kaynakları etkin kullanarak, yöre halkının katılımını esas alan kırsal kalkınma faaliyetlerinin hızlandırılması amacıyla kalkınma stratejilerinin belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur (DPT, 2006a). Doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi ve kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğunca ortadan kaldırılması için çeşitli yörelerde "Kırsal Kalkınma Projeleri (KKP)" uygulanmaktadır. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, kalkınma planlarında "kalkınmada öncelikli yöreler" için saptanan ilkeler doğrultusunda belirlenmektedir (Gülçubuk, 2005:5; DPT, 2003).

Kırsal kalkınma politikalarının en önemli özelliği, maliyetinin kamu ve kamu dışı kurum ve kuruluşlara ait birer sosyal politika aracı olmasıdır. Bunun, eşitlik ve adalet tanımlarına bağlı olarak, kırsal alanda ulusal normlara yakın bir yaşam standardı sağlaması gerekmektedir. Kırsal kalkınma politika ve programları; merkezi yönetim, yerel yönetimler, üretici kuruluşları, özel sektör kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ile yürütülmek durumundadır. Çünkü geniş bir yelpazede gerçekleşen kırsal kalkınma uygulaması sadece bir kurum veya kuruluşun üstesinden yalnız başına gelebileceği bir faaliyet değildir. Kalkınmalarının gerekliliğine inanan ve bunun için belirli bir çabayı göze alamayan kırsal toplumun yalnızca dışarıdan yardım ve çalışmalarla kalkınmaları zordur. Bu zorun başarılması için, öncelikle kırsal kalkınma çalışmalarında işlerin belirlenen ilkelere göre yürütülmesi gereklidir.

Bu ilkelerin başlıcaları şunlardır: kırsal kalkınmayı sağlayacak programlar yavaş ve aşamalı olarak geliştirilmeli; kırsal kalkınmada köy veya yöre halkının yarar ve çıkarları ön planda tutulmalı, kırsal kalkınma çalışmaları çerçevesinde yapılan tüm işler toplumsal yararları açısından değerlendirilmeli; kırsal kalkınma etkinlikleri, yaşam düzeyini yükseltmek isteyen halkı kapsamalı; yörenin kültürel yapısına ve değerlerine uygun olmalı; yerel önderlerden ve köydeki kurumlardan yararlanılmalı; kadın, çocuk, topraksızlar vb. dezavantajlı gruplara ayrıca yer verilmeli; yerel örgütlenmeye öncelik tanınmalı; sürdürülebilir ve çevre duyarlı, çevre-doğa dostu olmalı; doğal kaynakları sorumsuzca harekete geçiren bir yaklaşım olmamalıdır. Kırsal kalkınma tüketici bir toplum yaratmaktan çok, sorumlu ve üretken bir toplum yapısını yaratmalıdır (Gülçubuk, 2009:3-4). Türkiye'nin uzun vadeli gelişme perspektifine paralel olarak kırsal kalkınma; yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını amaçlar. Kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılması ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle bölgeler ve kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması; dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle uyumlu bir nüfus yapısına ulaşılması, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak gerekir (DPT, 2006a).

Sürdürülebilir kalkınma, uzun dönemde ekolojik denge ile ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan, hem de çevresel kaliteye önem veren bir kalkınma modelidir. Yani kuşaklararası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu; doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır (Richardson, 1995). Sürdürülebilir kalkınma olgusunun; yoksulluk ve mahrumiyeti giderme çevre kalitesini artırma, insana önem verme ve kurumsal değişim olmak üzere dört unsuru bulunmaktadır. Sürdürülebilir kırsal kalkınma politikaları, bu unsurların kırsal politikalara yerleştirilmesiyle oluşmaktadır (Gürlük, 2001:10). Sürdürülebilir kalkınma anlayışının bu dört anahtar kavramla birlikte, kırsal kalkınma projelerine yerleşmeye başlaması, ülkeleri daha çevreci, daha fazla insana önem veren ve refah düzeyini artırıcı politikaların uygulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş ülkeler kırsal kesime uyguladıkları politikaları sürdürülebilir kalkınma kapsamında düzenleme yoluna gitmektedirler. *Sürdürülebilir kırsal kalkınma;* kırsal bölgelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılarının değişerek, insanların yaşam standartlarının yükselmesi, fiziki çevre kalitesinin ve bölge insanının refahının artması, bir yandan da doğal kaynakların, çevrenin, tarihi ve doğal mirasın korunması olarak tanımlanabilir (Yıldırak 1991). Sürdürülebilir kırsal kalkınma, insan-çevre-doğal kaynaklar-gelir artışı gibi faktörlerin sürdürülebilir kullanımı anlamına

gelmektedir. İnsanların sürdürülebilir bir yaşama sahip olabilmesi için hayati öneme sahip kaynaklar; *doğal ve fiziksel sermaye, insan sermayesi ve finans sermayedir* (Haan, 2000:339). Sürdürülebilir kalkınmanın ve onun bir uzantısı olan sürdürülebilir kırsal kalkınmanın üç bileşeni bulunmaktadır: *Ekolojik*, (çevresel, biyolojik), *ekonomik* (gelir, finans) ve *sosyal* (demografik, kültürel) bileşenleridir. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ekolojik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Ağırıkları ve önemleri farklılıklar arz etmekle birlikte söz konusu bileşenlerin, birbirini destekleyecek şekilde devreye sokulması ve birlikte güçlendirilmesi zorunludur (Kanatlı, 2008:303).

Ekoturizmle birlikte, sürdürülebilir ve sorumlu turizm kavramları da kullanılmaktadır. Ekoturizm; doğal alanlara yapılan çevre koruyucu ve yöre insanının refahını geliştirici sorumlu turizmdir. Ekoturizmin sürdürülebilirliği önemlidir. Sürdürülebilir turizm; yörelerin ihtiyaçlarını gelecekteki fırsatları da koruyarak karşılama anlayışıdır (Avcıkurt, 1997:136). Turistik etkinlikler ve yerel halkın etkinliklerinin iç içe geçtiği, turistik ve yerel olanakların kullanıldığı sistemde; doğal-kültürel sistemin, altyapının karşılıklı ilişkileri görülmektedir. Sürdürülebilirlik açısından bu etkileşim önem taşımaktadır. Sürdürülebilir turizm çerçevesinde bir başka nokta da *sürdürülebilir ürün* kavramıdır. Bu politikaların en önemlileri ürün geliştirme ve alternatiflerin oluşturulmasıdır. Sürdürülebilirliği olan bir turistik ürün geliştirmenin yolu, turistik ürünün farklılaştırılması ve çeşitlendirilmesidir (Yürik, 2002). Sürdürülebilir turizm ürünleri; turistik kalkınma ile zarar görmek yerine yararlı olan yerel çevre, toplum ve kültürlerle uyum içinde işlenen ürünlerdir. Sürdürülebilir gelişim için turistik ürün, yerel turist hedeflerine dâhil edilen yerel ihtiyaçlara katkıda bulunmalı; yerel insanı sosyal çevreden ve yaşam koşullarından uzaklaştırmadan özsaygı kazanmasına, özgürlük vermeye yardımcı olmalıdır. Sadece ülkesel ekonomik büyümeyi değil, bölgesel ve yerel ekonomik gelişmeyi de hızlandırmalıdır. Turistik etkinlikler, turistik ürüne temel teşkil eden bileşenlerle, genel doğal çevre bileşenlerinin zarar görmesini önlemeye yönelik yönetim ve pazarlama anlayışını yerleştirmeli; bakımsızlığı, eksiklikleri ve yoksulluğu azaltmalıdır. Çevre kalitesini sürdürmek, turistik bölgelerin yaşam kalitelerini yükseltmek, kaliteli ziyaretçi deneyimini gerçekleştirmek, kalkınmada eşitliği teşvik, turizmin ekonomiye ve çevreye katkılarını sağlamak ve geliştirmek gibi amaçlar taşımaktadır (Inskip, 1991:461). Turizm, çevresel gelişim kapasitesi, toplumsal sorumluluk ve turizmin yerel halkın istekleriyle bağdaşması konularına saygılı olarak sürdürülebilirlik ilkeleriyle bütünleşir. Sürdürülebilirlik, turizm sanayisinde sosyal ve ekonomik kalkınmanın yanı sıra çevreyi de ilgilendiren farklı konuları bütünleştirmeye çalışır (Kernel, 2005:151). Sürdürülebilir turizm kalkınması, turizm sektöründe yer alan ev sahipleri ile turist kesimlerinin ihtiyaçlarının, bugün var olan kaynakların, gelecekte değerlerinin korunarak uzun süreli ve kesintisiz şekilde karşılanmasıdır (WTO, 1998:21). Sürdürülebilir ekoturizm sürdürülebilir kalkınma ilkeleri

temeli üzerinde, gelecek için fırsatları korurken, turistleri misafir kabul eden, bölgelerin gereksinimlerini karşılayan turizm gelişmesi olarak tanımlanmıştır (Leung et al., 2001). Avrupa'da 1980'li yıllardan itibaren "çevre kalitesi" ön planda olmuştur. Doğal, kültürel, sosyal kaynakların kalitesinin korunup geliştirilmesine dayalı turizm ürün ve hizmetleri aranılır hale gelmiş; bütüncül turizm anlayışına geçilmiştir. Turist beklentilerinin kaliteli bir çevreye duyarlı olduğu, ancak 1990'lı yıllarda anlaşılmıştır. 21. yüzyılda sürdürülebilir turizmin gelişmesinin temelini nitelikli çevre oluşturmaktadır ve turizm işletmeleri, çevre yönetim sistemli işletmecilik politikalarını uygulamaya koymaktadır (Karaman, 2004). Ekoturizm, ekolojik yapıyla birlikte düşünülmesi gereken bir turizm türü olduğundan, bunların dengesini bozacak müdahalelerden kaçınılması gerekir. Ekoturizm, "çevre ve kültür değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan, yerel halklara maddi yarar sağlayan turizm" olarak kavranmakta ve şu ilkelere sahip olması gerekmektedir: *Doğal çevrenin sürdürülebilirliği ilkesi*, doğa turlarında doğal çevrenin bozulmaması ve korunması demektir. Bu bölgelerde ekoturizm bilincinin yerleşmemiş olması nedeniyle, çirkin yapılaşmalar ve yaban hayatının gelişigüzel kullanılması söz konusu olabilir. Bitki ve hayvan türlerinin envanteri çıkarılmadan ve bölgenin taşıma kapasitesi bilinmeden turların düzenlenmesi, ancak bu kuralların konulup, sıkı bir şekilde uygulanması ile mümkün olacaktır. Flora ve faunanın korunmasına özel önem verilen yerlerde tur rotalarında, koruma ilkelerini gözeterek yetkili resmi kurumlar tarafından mutlaka doğa ve dağ rehberliği sertifikasyonu kullanmak, eğer yoksa uzman kurum ve kişilerden eğitim almış tecrübeli rehberler bulundurmak zorundadırlar. Ekoturizm faaliyetlerinin başarısı ve sürdürülebilmesi için turizm planlamalarının da dikkate alınması gerekir (May, 1991:118). Halkın değerlerini ve sosyal çevreyi daha iyi anlamak ve turistik yörelerin ve değerlerin dışarıdan gelebilecek etkilere karşı hassasiyetlerinin belirlenmesi gerekir. *Yerel kültürlerin sürdürülebilirliği ilkesi ise*, ekoturizm faaliyetinin yapıldığı bölgenin yerel halkının bu turizm faaliyetlerinden yarar sağlaması, maddi bir pay almasını ifade eder. Bunu sağlamak için; ülke ve bölge çapındaki daha küçük acentelerin ekoturizm faaliyetinde yer alması gerekir. Bir bölgeye turizm aracılığıyla katkı sağlarken, maddi ve manevi kültür unsurlarının bozulmamasına da dikkat edilmelidir. Otantik kültürlerin, ahlaki değerlerin bozulmadan yaşadığı bölgelerde, turist gruplarının bu değerlere saygılı davranması beklenir (Arslan, 2005). Ayrıca, maddi kültür eserlerine korumacı davranmak, gerek turizm profesyoneli, gerekse tüketici olarak, yerel dokuyla uyuşmayan modern mimari ürünler yerine; koruma altına alınmış otantik yapılarda hizmet veren konaklama tesislerini tercih etmek de gerekir.

Kırsal kalkınma, bireylerin gelirlerini salt tüketim toplumu yaratmak için artırmak anlamına gelmemektedir. Gelir ve üretim miktarını artırmak için kaynakları hoyratça kullanmak, çevre ve özellikle de toprak üzerinde baskı yaratmak ancak doğal kaynakların tahrip sürecini hızlandırır. Sürdürülebilir kırsal kalkınma "önce doğa, önce insan"

ilkesinden hareketle yürütülmelidir. Ekolojik üretimi yaygınlaştırmak, çevre uyumlu tarımsal teknolojilerini, doğal kaynakları rasyonel kullanmak ve orman alanlarına özen göstermek kırsal kalkınmanın çevresel boyuttaki önemli ilkeleridir. Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın başarısında; Kırsal alanda yönlendirme, kuruluşlar arası koordinasyon, halkın ve ilgililerin katılımı, tartışmaya dayalı çözüm, izleme ve değerlendirme öğeleri dikkat çekmektedir. Kırsal kalkınma; doğal çevrenin bütünlüğünü, biyolojik çeşitlilik, su, toprak ve hava nitelikleri ve özellikle doğal oluşumlar da dâhil korumak, doğanın yeteneklerini tehlikeye düşürmeksizin verimli, çeşitlilik arz eden ve istihdam sağlayan bir ekonomiyi gerçekleştirmek ister (Yıldırak 1991). Kırsal kalkınma politikalarının ilkelerinden birisi, doğal kaynakların korunmasını esas alan, dengeli ve çevreye uyumlu tarımsal altyapının oluşturularak sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmanın sağlanması olmalıdır. Çünkü kırsal alanda yaşam ortamı ve ekonomik faaliyetler, önemli ölçüde doğal üretim kaynaklarının kullanımına ve değerlendirilmesine bağlıdır. Kalkınmada sosyal boyut da oldukça önemlidir. Bu yöntemlerin kullanılması öncelikle toplum kalkınmasında bireyin ve topluluğun yürüttüğü tüm ekonomik temelli çabalarının planlamasına katkılar sağlayacak olup, aynı zamanda sosyal yaşamının da bir sosyal varlık olarak gerekliliği “*farkındalığına*” varmasını sağlayan bir sosyal dönüşüm tekniğidir (Özkaya vd., 2002). Kırsal kalkınma, hemen uygulamaya aktarılacak bir uğraş alanı değildir. Katılımla gerçekleşirse daha kalıcı olacaktır. Katılımcılık, kişisel ve kurumsal tutum ve davranışlarda köklü değişiklik yapılmasını zorunlu kılan, mevcut durumun analizi ve kalkınma faaliyetlerinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde yerel nüfusun yol gösterici olduğu aktif bir süreçtir. O yüzden, sürdürülebilir kırsal kalkınma ve katılımcı kırsal kalkınma kavramları birlikte kullanılmaktadır. *Katılımcı kırsal kalkınma*, hedef kitleye (yerel halka) ihtiyaçlarının ne olduğunu, nerede ve ne zaman kalkınma programlarını uygulayacaklarını belirleme fırsatı veren kalkınma yaklaşımıdır. Tabandan gelecek olan hareketlerle yürüyecek olan kırsal kalkınma çabaları, ancak halkın katılımının sağlanması ile başarıya ulaşabilir. Temel amacı insanların yaşam düzeylerini artırmaya yönelik olan kalkınma çalışmalarının temel unsurları, ancak *insan kaynaklarının geliştirilmesi* ile olasıdır (Gülçubuk, 2009:5; Kanatlı, 2008:297). İnsan sermayesinin veriminin artırılması, onların sosyal ve ekonomik refah düzeylerini arttırmakla mümkün olacaktır. Bu konuda öncelik, insanların kalkınma uğraşlarında toplumun bilinçli bir bireyi olarak istenilen düzeye getirilmesindedir. Toplum düzeyinde planlama ve katılım ancak toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi ve tüm toplumu kavrayıcı bir yaklaşımın sağlanması ile olabilmektedir. Toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi ve kırsal kalkınma faaliyetlerinin amacına ulaşabilmesi için uygun stratejilerin belirlenmesi ve buna göre hareket edilmesi gerekmektedir. Bu stratejiler belirlenirken öncelikle ulusal politikalarda kırsal kalkınma anlayışının bütüncül

yaklaşımlarla benimsenmesi önem taşımaktadır. Kırsal kalkınma, altyapı ve üstyapı hizmetlerini de bir bütün olarak ele alan ve ihtiyaç duyulan yerlerde hizmeti en ekonomik düzeyde, tek kanaldan sunan entegre çalışmalardır (Eraktan ve Yıldırak, 1989). Kırsal bölgelerde uygulanacak proje tekliflerinin devlet kurumları tarafından değil, yerel yönetimler tarafından yapılması halk-devlet dayanışmasını artıracak ülkemizde kırsal kalkınmanın hedefine ulaşması için gerekli şartlardır. Kırsal kalkınma projesi uygulanacak bölgenin sosyal ve kültürel yapısını bilen, kırsal kalkınma projelerine sürdürülebilir kalkınma ruhunu yansıtabilecek ve bölgede yaşamakta olan kişilerin lider olarak kırsal kalkınma projelerine katılması, hem sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak hem de projelerin başarısını arttıracaktır. Kırsal kalkınma projelerinde tarımsal ürün artışı yerine çiftçi gelirlerini arttırıcı hedefler belirlenmeli ve alternatif gelir alanları araştırılmalıdır. Bu doğrultuda, kır-kent arası gelişmişlik farkını gidermenin bir yolu da kırsal kalkınmanın öncü sektörlerinden biri olan kırsal nitelikli turizmdir. Özellikle coğrafi bakımdan kırsal alanların yoğunlukta olduğu yerlerde tarım kuruluşlarının turizm konusunda teşvik edilmesi suretiyle, kırsal alanların hem tarım, hem turizm kaynağı olarak kullanılarak, kırsal bölgelerin büyüme ve gelişmesine önemli katkılar sağlanabilecektir (Gülçubuk, Karabıyık, 2002:13). Bu bağlamda, kırsal kalkınma ile ekolojik turizm arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekolojik turizm, kırsal bölgelerde tarım dışı çeşitlendirme aracıdır; kırsal alana getirileri ile kırsal kalkınmaya katkı sağlayabilecek bir nitelik taşıyacaktır.

Ekoturizm, sürdürülebilir turizmin etkin yönetim anlayışı ve tanıtımla kırsal kalkınmada önemli sonuçlar doğurabilir. Türkiye kendine has coğrafyası, dört mevsimin birlikte yaşanabildiği iklimiyle ve gerek dağları, ormanları, yaylaları, kıyıları, gölleri, akarsuları gibi doğal varlıkları, flora ve faunası ve gerekse mağaraları ve kanyonları gibi ilginç jeolojik oluşumları açısından diğer ülkelerle kıyaslanamayacak düzeyde bir doğal zenginliğe sahiptir ve bu zenginlikler ülkemizi ekoturizm için oldukça ilgi çekici bir ülke konumuna getirmektedir. Buna sosyo-kültürel değerler de eklenince, Türkiye, ekoturizm konusunda potansiyel bir cennettir (Yürük, 2002). Gelecek eğilimler olan doğa kökenli ve kültürel turizmin oluşması için Türkiye'nin elinde geniş turistik ürün çeşitlendirme fırsatları vardır. Ama bu turistik kaynakların varlığı tek başına yeterli olmamaktadır. İşlenerek turistik çekim öğelerine dönüştürülmesi, çekiciliklerin ortaya çıkarılması ve bunların turistlere uygun bir şekilde sunulması gerekmektedir (Yarcan, 1996:24). Turizmin ekonomik kazançlarından faydalanmak, hayat standartlarını yükseltmek açısından ekolojik turizm, sürdürülebilir bir nitelik de taşıyabilirse, Türkiye için uygun bir turistik politika unsuru olacaktır. Ekonomi, çevre ve turizmi birbirlerinin parçası olarak geliştirmek, çevre kalitesini gözetmek, kalkınmayı eşitlemek sürdürülebilirliğin temel hedeflerini içermektedir. Turizm tüm kalkınma sorununa toptan bir çözüm sayılmamalıdır. Kalkınma stratejisinin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır.

Geleceğe yönelik olan sürdürülebilirlik yaklaşımıyla, bir yandan turizm için kaynaklarının kullanımına devam edilirken, diğer yandan aynı kaynakların gelecek nesiller tarafından da kullanılabilmesini güvenceye alacak şekilde korunması gerektiği ve korunduğu ileri sürülmektedir. Turizmin sürdürülebilirliği, turizme neden olan yerel, bölgesel ve ülkesel değerlerin bilinmesi, korunması, geliştirilmesi ve çekiciliğinin her dönem devamlılığının sağlanması anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir turizmin gerçekleştirilmesinde, turizm-çevre-insan etkileşiminin yaşandığı, doğal ve kültürel değerleri içeren tüm kaynakların korunarak gelecek nesillere aktarılması önem taşımaktadır. Bu aktarımın başarılması, tüketicinin değişen tüketim anlayışı ve ekoturizm ölçütlerine dayanır. Varlığını çevre ve insan üzerine kurgulayan turizm endüstrisi için turizmde sürdürülebilirlik, ancak uzun dönemli bir strateji ile anlam kazanabilmektedir. Aksi takdirde, bugünkü kuşakların dahi artık yararlanamadığı turizm kaynaklarından gelecek kuşakların da yararlanması mümkün olamayacaktır. Sürdürülebilirliğin geniş yapısı içinde turizm sanayisi yeşil kimlikler oluşturmak için çaba sarf etmiştir (Johnson, 2002:261). Ülkemizin zengin coğrafyası, ekoturizm açısından büyük bir şanstır, ancak bilinçsizce davranılması sonucunda, çevre değerlerinin bozulması da kaçınılmaz olacaktır. Ekonomik, sosyal, kültürel birçok yararı olan turizmin iyi kontrol edilememesi halinde, aşırı doğal kaynak kullanımı ve yanlış yer seçimleri nedeniyle doğal alanların, tarihsel değerlerin ve kıyı alanlarının tahrip edilmesi gibi olumsuz çevresel etkileri olabilmektedir. Bu potansiyel tehlikeyi bir an önce görüp, doğa içinde yapılan tüm turizm türlerinde “çevreyle barışık” tarz ve yöntemleri benimsemek gerekir. Ekoturizm anlayışı ülkemizde yeni yerleşmektedir ve maalesef, resmi kurumlar bu turizm türünün sürdürülebilmesi için, gerekli düzenlemeleri henüz yapmış değildir. Türkiye’de mevcut potansiyel ve turizmde yeni eğilimler göz önüne alınarak en az yatırım gerektiren ve en uygun olanından başlamak üzere, pek çok turizm aktivitesi yönündeki çalışmalar hız kazanmış ve sürdürülmektedir. Hangisine ağırlık verilirse verilsin, doğal zenginliğin kullanımındaki temel ilke, *koruma-kullanma dengesinin* sağlanmasıdır. Bu dengenin sağlanması, turizm sektörü için büyük önem taşımaktadır. Koruma-kullanma dengesi içinde gelişme gösteren turizm hareketlerinde sürdürülebilir gelişim de hedeflenmektedir. Korumayı sağlamak için; Turizm, Orman, Çevre, Kültür bakanlıklarının eşgüdümlü bir çalışmayla, ekoturizm bölgeleri ve rotalarını belirlemeleri, ortak kurallar ve cezalar saptamaları en öncelikli önlemlerdir. Bunlara paralel olarak hem turizm profesyonellerinin, hem de bölge halklarının, ekoturizm konusunda bilinçlendirilmeleri ve eğitilmeleri gelmelidir (Çevirgen, 2004).

Ekoturizm çevrenin korunmasını sağlayan araçlardan biridir. Ancak bu ekoturizmin her alan için uygun olduğu anlamına gelmez. Bu mekanizmalar gerçekleşse bile, ekoturizmi düzenlemek, yaban hayatı yararlanmasının diğer şekillerine nazaran daha zor olabilir ve çevre korumasını gerçekleştirmek güçleşebilir. Ekoturizmde kitle turizmindeki

hataların tekrarlanmaması amacıyla, bir takım hedeflerin ortaya konması kaçınılmazdır. Turizm projelerinde yer alan çok sayıda ilgili grupların her birinin, farklı ve çoğunlukla birbirleriyle çelişen beklentileri vardır. Bu nedenle bir turizm planlaması ve politikasının belirlenmesi aşamalarında, farklı grupların beklentilerine karşılık verebilen bazı mekanizmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ama bu ekoturizmin özüne ters düşmeyecek şekilde olmalıdır. Ekoturizm ile ticari olarak ilgilenen gruplar, ekolojik sürdürülebilirlik konusunda herhangi bir kaygı taşımıyorlarsa, o takdirde olaya tüketici kalıpları bakılıyor demektir. Ekoturizm veya diğer ekolojik gelişme projelerinde, çevre koruma amaçlarının özel olarak hedefler arasına alınması nadiren karşılaşılan bir durumdur. Bu yüzden, çoğunlukla proje sürecinin çevre koruma amaçları açısından izlenmesine de rastlanmamaktadır. Ancak, diğer yaban hayatı yararlanma projeleri için olduğu gibi ekoturizm projeleri için de yerel kalkınma ve çevre koruma arasındaki bütünlüğün sağlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yerel halkın tam bir proje katılımcısı ve yararlanıcısı olmasını sağlamak için, korunan alan içindeki ve civarındaki alan kullanım uyumsuzluğunun kesin olarak çözümlenmesi gereklidir. Ne var ki, yerel halkın katılımının sağlanması demek, yaban hayatını ve biyolojik çeşitliliği koruma konusunda hızlı ve kesin başarı elde etmek demek değildir. Ekoturizm, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini yerel temelde uzun süreçte gerçekleştirir. Sağlayacağı faydayı bu şekilde sağlar. Ekolojik dengelerin sürekliliğini ve toplumsal değerlerin yaşatılmasını amaçlayan bu turizm anlayışı, bölgesel gelir artırıcı bir araç olarak kullanılabilir niteliktedir. Ekoturizmden gelir sağlayacak olan bölge halklarının, sahibi oldukları doğal ve kültürel zenginliklerin bilincine varmaları ve bunları koruyarak kendilerine fayda sağlayacaklarını kavramaları gerekmektedir (Çeken ark., 2007:10). Ekoturizm ile yerel ölçekte gerçekleşen bu faydanın farkına varıldığı zaman, çevre koruma konusunda gerekli olan maliyetlere de karşı çıkılmayacaktır. Kalkınma ya da bölgesel gelişmede önemli bir alt sektör olarak nitelenen turizm, çevre ve doğal kaynaklarla olan sıkı ilişkisi nedeniyle kalkınma ve çevre çelişkisinin uyumluluğa dönüştürülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Doğal ve kültürel mirasın korunması, kırsal ve korunmuş alanlarda yerli halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve ekoturizmin özendirilmesi, doğal, kültürel ve yerel özellikleri tanımak, korumak, uzun vadede sürdürülebilirliği garanti etmek amacının benimsenmesi, bunun için yöntem ve tekniklerin yaygınlaştırılması, ekoturizm ürününün güvenilirliğinin ve rekabet gücünün ortaya çıkması için kalite sistemlerinin belgelendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca toplumun, politikacıların, turizmle ilgili kişi, kurum ve kuruluşların ekoturizm konusunda bilgilendirilmesi, turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından yararlı olacaktır (Karaman, 2004).

Ekoturizmde doğal alanların korunması, geliştirilmesi, çevresiyle birlikte toplumun sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunması önkoşul özelliği taşımaktadır. Ekoturizmin geliştirileceği ülke, bölge ya da yerel alanda mutlaka özel politika ve stratejilerin belirlenmesi gerekir.

Ancak, dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, projenin gerçekçi olmayan beklentileri içermemesidir. Ekoturizmin ilkelerini ve gerekliliklerini yerine getirmenin oldukça zor olsa da, ekoturizm gelişen ülkelerde biyolojik çeşitlilik ve ekosistem işlevlerini korumaya katkıda bulunmaktadır. Ekoturizmin gelişmesinde devletin rolü, gelişmenin planlı bir şekilde yürütülmesine izin veren, yasal bir ortam sağlamaktır. Ekoturizm planları ile ilgili her sektörü, grubu, yerel kuruluş üyelerini, yerel yönetimleri, devlet kurumlarını, yerel halkı, ziyaretçileri, sivil toplum kuruluşlarını, eğitim kuruluşlarını, seyahat acentelerini vb. içine katan bir planlama yaklaşımı ile gerçekleştirilecek projeler daha başarılı olacaktır. Sürdürülebilir bir ekoturizm ancak çevresel ve ekolojik anlamda sürdürülebilir; ekonomik anlamda uygulanabilir; sosyal anlamda kabul edilebilir özelliklere bağlı olarak, çevreci bir yönetim ve planlamayla gerçekleştirilebilir (Karaman, 2004). Ekoturizm her ne kadar çevre dostu hedeflere sahip olsa da doğru yönetilmediğinde olumsuz etkileri olabilir. Ekoturizm hareketi zamanla kitle turizmine yönelme durumunda olduğu gibi, bölgelerin taşıma kapasitesinin aşılması durumu da söz konusu olabilmektedir. Ekoturizm faaliyetleri iyi planlanmadığı durumlarda, kitle turizmi kadar çevresel tahribata sebebiyet verebilmektedir. Bunun nedeni, ekoturizm hedeflerinin hassas ekosistemler olması ve bu bölgelerde yapılacak herhangi bir turizm hareketinin doğal kaynakların yok edilmesini beraberinde getirebileceğidir. Hatta bu durum çevre kirliliğinden, gürültü kirliliğine, trafik sıkışıklığından, fiyatların artmasına ve güvenlik sorunlarına kadar turizmin bildik olumsuzluklarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak politikalara yönelinbilir (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 190). Turizmin doğal çevre üzerine çeşitli etkilerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Çevresel ve kültürel değerlerin var olduğu yerlerde yapılabilecek ekoturizmin olumsuz çevresel etkiler konusunda bir tehdit de oluşturabileceğini söylemek mümkündür. Doğal güzellikler, plansız yapılaşmalar ve nüfus nedeniyle yok olabilmektedir (Arslan, 2005). Ekoturizmin olası etkileri arasında aşırı kalabalığın yarattığı tehdit, erozyon, ormanların tahribi, artan ulaşım olanaklarının ve inşaa faaliyetlerinin yarattığı tahribat, nadir kaynaklar için artan rekabet ortamı, tüm bu etkileri absorbe etme yeteneğinin çok az olduğu ekoturizm merkezlerinde yıkıcı etkilere yol açacaktır. Turizm ekolojik çevre üzerinde bitki ve canlıların yaşamını tehdit edebilmektedir. Bununla beraber ekoturizm, çok olumlu çevresel ve sosyal etkilere de yol açabilir. Daha basit ve sade hizmetlerle yetinebilen ekoturistler çevresel etkileri minimize edebilmektedir (Yücel, 2002:4). Ekolojik turizm olarak bilinen turizm faaliyetinin temel amaçları, doğal alanlar üzerine turizmin olumsuz etkilerini azaltmak, olumlu etkisini çoğaltmak ve yerel halkın faydasını artırmaktır. İnsan, doğa ve kültürün korunmasını ön plana çıkarır ve yerelde yaşayan insanlara ve yerele mali katkı getirir. Turizmde sürdürülebilir kalkınma; gelecekteki fırsatları koruyup geliştirmeyi gözeterek, bugünkü turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılama ilkesini

benimser. Bu şekilde tüm kaynakların yönetimi; kültürel bütünlüğün, zorunlu ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin ve yaşam destek sistemlerinin devamlılığı sağlanırken, ekonomik, sosyal ve estetik gerekler karşılanacak şekilde öne çıkarılır. Düzenlenecek tur güzergâhları, yürüyüş, bisiklet yolları doğanın bir parçası olarak teknolojiden biraz uzak durarak planlamalıdır. Kitle turizmi gibi kısa zamanda çok kazanç sağlamayı ve modern turistik yapılaşmayı öngörmez. Planlı ve bilinçli yapılan ekoturizm faaliyetleri ile bu olumsuz etkiler ortadan kaldırılabilmekte veya en aza indirgenebilmektedir (Arslan, 2005). Ekoturizmin sürdürülebilir iş olanağı yaratacağı yerli halka anlatılmalı ve elde edilen gelirin büyük bir kısmının yerli halkta kalması ve koruma amaçlı kullanımının teşvik edilmesi gerekmektedir. Ekoturizm amacına uygun gerçekleştirildiği takdirde, hassas ekosistemlerin korunmasını sağlayan; bu yerlerin içinde ve çevresinde yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik gelişmesi için kaynak yaratabilen bir araçtır. Ekoturizm potansiyeli olan dağlık ve ormanlık bölgelerdeki köylerde yaşayan halkın yoksulluğu da göz önüne alındığında; aslında sosyal sınıflar arasındaki dengesizliği azaltabilecek bir etken olduğu anlaşılabilir (Altıparmak, 2002:276). Yerel yöneticilere ve bölge halklarına, ekoturizm tür ve yöntemleri hakkında eğitim verilmeli, kendilerinin de ürün ve eko-konaklama olanakları geliştirmesi için destek sağlanmalıdır. Turizm konaklama işletmeciliğinde uygulamaya konulan "ISO 9000 Kalite Standardı, ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Standardı" unsurları da dikkate alınmalıdır. Çünkü turizm ürün ve hizmet sunumunda çevre normunu dikkate almayan işletmelerin turizm pazarında tutunabilmeleri artık çok daha güç olacaktır. Eğer turizmin sürdürülebilir olması isteniyorsa; nitelikli büyümeye, kaynakların sürekliliğine ve ahlak değerler doğrultusunda dürüstçe kullanılmasına gereken önem verilmelidir (Karaman, 2004).

Ekolojik turizmin kırsal kalkınmaya ekonomik, sosyo-kültürel ve ekolojik etkileri olmaktadır. Kalkınma ya da bölgesel gelişmede önemli bir alt sektör olarak nitelenen turizm, çevre ve doğal kaynaklarla olan sıkı ilişkisi nedeniyle kalkınma ve çevre çelişkinin uyumluluğa dönüştürülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir bir turizm, her aşamasında toplumsal sorumluluk, ekonomik verimlilik ve ekolojik duyarlılığı içerir (Atalık ve Gezici, 1994). Kaynakların korunarak değerlendirilmeleri, özellikle yenilebilir kaynakların kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kullanılmaları, kırsal kalkınmanın temelini oluşturur. Kırsal yaşama özlem duyanlara, çiftlik evlerinde konaklama yaparak tatil yapma olanağı sağlayan kırsal turizmin geliştirilmesi de tarımsal gelirli artırmak bakımından önemli stratejilerdendir (Soykan, 2006:72-73). Kırsal alanlarda yaşayanların en önemli sorunlarından bir tanesi de işsizliktir. Bu yörelerde kırsal turizmin gelişmesi, yeni yatırımların yapılması (otel, motel, restoran) ve sonucunda çok sayıda kişinin işe alınması anlamına gelmektedir. Bu durum hem kırsal bölgenin, hem ülkenin istihdamına olumlu katkıda bulunacaktır. Büyük kentlerde kazanılmış gelirlerin yörelerde harcanması gerçekleştiğinde;

bölgede yaşayan halka, turizm yolu ile yeni kazançların sağlanması ve toplumsal düzeyin yükselmesini sağlar. Yörede ekoturizmin gelişmesine paralel olarak, bölgede gelirlerin artması, tarım sektöründe üretim kapasitesinin artmasına, standardizasyon sağlanmasına katkı sağlar. Tarım ekonomisinin yaygın olduğu bölgelerde turizmin gelişmesiyle tarımla geçinenlerin hem refah düzeyi artmış olacak, hem de gelire bağlı olarak yoksulluk da azalmış olacaktır. Kırsal alanlarda yerel kaynakların turizmin temel hammaddesini oluşturması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinde, yerel işbirliği ve kalkınma taleplerinin güçlendirilmesine yol açmaktadır Türkiye’de önemli bir kültürel zenginlik oluşturan yöreye ait ağaç işleri, halı, kilim, el işlemleri, süs malzemeleri gibi geleneksel el sanatları ve diğer hediyelik eşyalar pazarlanarak yöre halkına ek bir gelir sağlamakta ve gelir dağılımındaki dengesizliğin azalmasına katkı sağlamaktadır. Bu, aynı zamanda yerel girişimcilik ruhunun da gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Turizmin gelişmesiyle yöreye gelen yerli ve yabancı turistlerin konaklama taleplerinin karşılanması doğrultusunda ailelerin oturdukları evlerin bir bölümünü ya da oturmadıkları evleri kiraya vererek bir ek gelir sağlamaktadırlar. Kırsal alandaki turizm yatırımlarına (otel, motel, pansiyon, restoran) bağlı olarak inşaat sektörünün iş hacmi artar (Çeken ark., 2007:10).

Ekolojik turizmin gelişmesiyle birlikte turizmde istihdam edilen kişilerin, mesleki bilgi ve becerilerinin gelişmesine yönelik mesleki eğitim de gelişir. Bu da kırsal işgücünün eğitim düzeyini olumlu yönde etkilediği gibi, kırsal kalkınmayı hızlandıran önemli kistaslardan birini oluşturmaktadır. Ekolojik turizmin kırsal temelde toplum için ek bir gelir kaynağı olması, kendi topraklarındaki geçimi kolaylaştırmasının yanı sıra, kentlerin doğasız ve duyarsız ortamında yaşamlarını sürdürmek isteyenler için öğrenim olanağı sunmaktadır. Ekoturizm sayesinde kırsal alanlarda çevre bilinci gelişir. Sektörün de gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır. Kırsal alanlarda yaşayan insanlar, yörenin sahip olduğu turistik arz değerlerinden gelir elde ettikleri için bu değerleri korumaya özen göstermektedir. Bu durum, geleneksel mimari tarzının korunmasını olumlu yönde etkilemekte; sektörlerarası işbirliğini hızlandırmaktadır. Kırsal kalkınmanın en önemli bileşenlerinden biri, ülkemizde küçük tarım çiftçisinin gelir kaynaklarını çeşitlendirmek, bunu da temel yaşamsal ihtiyaçlarını gidererek sağlamaktır (Çeken ark., 2007:10-11). Kırsal alanlarda yaşayan insanlar, yörenin sahip olduğu turistik arz değerlerinden gelir elde ettikleri için bu değerleri korumaya özen göstermektedir. Turizmin gelişmesiyle, kırsal alanlardaki turizm arzını oluşturan tarihi ve kültürel değerlerin ortaya çıkarılması ve korunması sonucunda kültürel bütünlük sağlanacak ve kent insanı ile kırsal halk arasında bilgi akışının sağlanmasıyla, kentsel ile kırsal alan arasındaki ilişki artmış, kent ile kır arasındaki gelişmişlik düzeyi arasındaki farklılıklar azalmış olacaktır (DPT, 2006a:4-5). Kırsal alanlarda turizmin gelişmesine bağlı olarak yörede fiziksel altyapı sorunu da ortadan kalkmaktadır. Yörede yol, su, elektrik, kanalizasyon, otopark, iletişim ve telekomünikasyon gibi fiziksel altyapı

yatırımları gelişecek; böylece yörenin sahip olduğu turistik arz potansiyeli sebebiyle, kırsal alanlarda yaşayanların yaşam kalitesi yükselecektir. Kırsalda turizme bağlı olarak aile pansiyonculuğunun gelişmesiyle birlikte, yöre halkının ve turistlerin kültür yapısında ve yaşam tarzında çift yönlü bir etkileşim olmakta, iki taraf arasında oluşan dostluğa bağlı olarak giyim kuşam, yemek kültürü, gelenek-görenekler gibi kültürel bileşenlerin alışverişi sonucunda kültürlerin zenginleşmesi sonucu doğmaktadır (Çeken ark., 2007:11-12). Kırsal alanlar sahip oldukları turistik arz çekiciliklerinden dolayı, kentten kırsal alanlara doğru insan hareketliliğine neden olmakta ve zamanla kent ve kır arasındaki yaşam ve davranış farklılıkları ortadan kalkacaktır. Turizmin kırsal yörede yarattığı ek istihdamla ilişkili olarak kadının ve gençlerin toplumdaki statüsü güçlenmekte ve kırsal alandan kente ekonomik sebeplerle göç olayı en aza inmiş olacaktır. Turizmin gelişmesi sonucunda yörede, kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengesizliğin sebep olduğu iç göçler, turizm nedeniyle azalacak veya duracaktır. Bu süreç, kentlerdeki gecekondulaşma ve çarpık kentleşme sorunlarının çözümüne olumlu katkı sağlayacaktır (Çetiner,1998:218).

5. SONUÇ

Günümüzde turizm geleneksel hedeflerden giderek uzaklaşmakta ve turist profili değişmektedir. Alternatif turizm alanlarına, kentin dışına, kırsal alanlara yönelme önem kazanmıştır. Ekolojik turizm, kısa haliyle ekoturizm de bunlardan biridir. Ekoturizm, doğaya dayalı turizmin temelini oluşturan ve insanların, doğal çevreyi ve yerel halkın yaşantısını yerinde yaşayarak öğrenmesi amacıyla, küçük gruplar halinde doğal alanlara seyahat etmelerini sağlayan bir turizm türüdür. Ülkemiz, coğrafi konumu ve turistik değerleri itibarı ile ekoturizm için çok uygun bir durumda bulunmaktadır. Her mevsim yapılabilen ekoturizmin gittikçe artan bir gelişme seyri göstermesi, turizm sektöründe dikkatleri üstüne çekmiş ve turizm etkinliğinin, doğal, ekolojik tüm yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaklara süreklilik sağlayarak planlanmasını ve yürütülmesini gerekli kılmıştır. Ekoturizm çevre ile ilgili bir durumdur; doğa, insan ve turistik hedef üçlüsü şeklinde düşünüldüğünde, yönetsel süreç yanı önem taşımaktadır. Ekoturizmin temelini oluşturan doğal, tarihi ve kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanmasının, turizm pazarlamasındaki en önemli tanıtımın çevre duyarlılığı ve sürdürülebilirliğe dayanmasıyla mümkün olacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilirlik, kültürel bütünlüğün, biyolojik çeşitliliğin hem yöre halkı, hem de ziyaretçiler tarafından ihtiyaçların karşılanması ile ilgili yönetsel bir süreç içerir. Yerel halk ve turist kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılarken, var olan kaynakların gelecekte de değerlerini korumak anlamında sürdürülebilirlik önemlidir. Ekoturizmin sürdürülebilirliği, kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliği ile aynı paralelde durmaktadır.

Kırsal kalkınma nüfusu yerinde kalkındırmayı amaçlayan politik bir tercihtir. Kırsal kalkınma, doğal çevrenin korunduğu, eşitlik ve adalet ilkeleri ile geliştirilmiş bir kırsal yaşam düzeyi; ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları bulunan bir süreçtir. Kırsal emeğin üretken olduğu bir istihdam biçimidir. Kırsal alanların kalkındırılması ve bölgeler arası sosyo-ekonomik uçurumların giderilmesi için bilinçli, çevresel değerlere saygılı, kırsal alanların sorunları, potansiyelleri ve öncelikleri doğrultusunda kırsal halkın, ülke gelişmişliğinden ve refahından yerinde kalarak pay almasını sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye nüfusunun istihdam ve demografik dağılımına bakıldığında; gerek yüksek tarımsal nüfusu ve gerekse tarımsal işletme büyüklüğü ve tarımın teknik ve ekonomik yapılabirliğinin istenen özelliklerde olmadığını görmek mümkündür. O nedenle, kırsal kalkınmaya yönelik tüm projelerin yürütülmesinde ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve yararlanıcıların karar alma ve uygulama süreçlerine katılımının sağlanması ve doğal kaynakların, sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ilkeleri çerçevesinde çalışılmalar yapılmaktadır. Katılımcı kırsal kalkınma projelerinin uygulama zemininde sahip olduğu ekolojik, ekonomik ve sosyal anlamını yitirmeden uygulamak gerekir. Yerel düzeyde insanların karşılıklı çözüm arayışlarına giriştiği, sosyal değerlerini paylaştığı ve ilişkilerin güçlendirildiği bir toplum yapısının oluşturulması kırsal kalkınmada kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir. Sürdürülebilir kırsal kalkınma; yoksulluğun ve kötü beslenmenin yok edilmesini, doğal kaynakların sorumlu ve bilinçli kullanılmasını, kırsal yaşamın modernizasyonunu, kır toplumunun kendine güven duygusunun geliştirilmesini, eğitim, sosyal güvenlik, barınma, ulaşım, çevre ve istihdam alanlarında gelişmeyi, kent-kır ayrımının azaltılmasını ve sosyokültürel ve ekonomik farklılıkların uygun bir dengeye kavuşturulmasını sağlar.

Sürdürülebilir kırsal kalkınmada ekolojik turizmin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ekoturizm uygulandığı yöreye yarar getiren bir etkinliktir. Ekoturizm gelirleri büyük ölçüde yöre insanına dönmektedir. Toplumun yoksul kesimini oluşturan dağ ve orman köylüleri ve pansiyon çalıştıran ailelerin bu işi yaptığı düşünüldüğünde, bu kesimin ekonomik olarak iyileşme göstereceği açıktır. Bu gelirlerin bir kısmı da doğal değerlerin korunması ve geleneksel kültürlerin yaşatılmasında kullanıldığından; bu durum, kırsal alandaki yaşam koşulları kolaylaştırılabilineceği için, kırsal alandan kentlere doğru olan göç akımları da dengeli bir duruma kavuşturulabilir. Bu bağlamda da, büyük kentlerdeki göç baskısı kontrol altına alınabilir. Ekoturizmin uzun dönemli sürdürülebilir ve güvenli olabilmesi, ekolojik değerlerin gelecek kuşaklara da hizmet edebilmesi için, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine olanak tanıyacağı gibi; içinde oluşup geliştiği kırsal alanların kalkınmasına ve bu kalkınmanın sürdürülebilirliğine de katkı sağlayacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ile turizm arasındaki ilişkiler, çevresel değerler üzerinde odaklandığında, turizm değerlerini korumak ve gelecek nesillere taşımak, bu süreçte herhangi bir sorun olmadan gerçekleşecektir. Her turizm etkinliğinde olduğu gibi ekoturizm için de bu konuda

temel ilke; “azı karar, çoğu zarar” şeklindedir. Kentlerde ve kıyılarımızda yaşanan kirlenme yaşamımızı olumsuz yönde etkileyen bir boyuta çıkmıştır. Ekoturizm için de aynı durum geçerlidir. Örneğin, küçük bir yöre alışık olmadığı kadar fazla sayıdaki ekolojik faaliyeti kaldıramayabilir. Ekoturizm, kültürel bütünlüğün, ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımlarının ve taşıma kapasitelerinin dikkate alınmasıyla sağlanmalıdır. Sürdürülebilir kırsal kalkınma, doğal zenginliklerin özelliklerini dikkate alan, yerel toplulukları da içine katan, diğer alanlarla bütünlük ve koruma esaslı bir ekoturizmle birlikte gelişir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2008), “Tarım ve Kalkınma”, *Kalkınma Ekonomisi*, Ed. S.Taban ve M. Kar, Ekin Yayınları, Bursa, s.159-184.
- Akpınar, E. ve Bulut Y. (2010), “Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları”, *III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi 20-22 Mayıs Cilt: IV*, s.1575-1594
- Aktakas, Başak G. (2006), Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , Adana.
- Altan, Ş. (2006), “Türkiye’de Ekoturizm Uygulamaları ve Ekonomiye Katkıları”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı, Niğde.
- Altıparmak, M. (2002), Turizm Çeşitlendirilmesi Sürdürülebilir Turizm ve Planlama, Turizm Bakanlığı 2. Turizm Şurası Bildirileri, Ankara.
- Altunbaş, D. (2004), “Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye’deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı:1-2, Yıl:2003-2004, s.103-118
- Arslan, Y. (2005), Erdek ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m12.pdf>, (Son Erişim Tarihi:28.9.2009).
- Atalık, G. ve Gezici, F. (1994), Çevre Duyarlı Planlama Kapsamında Turizm Eylemlerinin Değerlendirilmesi, 4. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bildirileri, KTÜ Mühendislik Mimarlık Fakültesi Trabzon.
- Avcıkurt, C. (1997), Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türk Turizmi Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, BAÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Burton, F. (1998), “Can Ecotourism Objectives Be Achieved?”, *Annals Of Tourism Research*, 25(3), P.757.
- Bakırcı, M. (2002). “Ekoturizm”, *İkinci Turizm Şurası Bildiriler*, Cilt. II, 12-14 Nisan 2002, Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Bakırcı, M. (2007), Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar- Politikalar- Uygulamalar, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

- Başkaya, F. (2000). Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara.
- Beyhan, Ş. Gülin ve Ünügör, S. Mete (2005), “Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli”, *İTÜ Dergisi/A*, Cilt: 4, Sayı:2, S.79-87.
- Boyer, Zekai M. (1992), Turizme Giriş, Küre Ajans Yayını, İstanbul.
- Cengiz, T. ve Çelem, H. (2003), “Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahs) Yönteminin Kullanımı”, *K.A.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1-2, S.144-153.
- Çağatay A., Yurtsever M. ve Kırış R. (2002), “Ekoturizm İçin Mekân ve Yerel Toplulukların Katılımının Planlanması”, *II. Turizm Şurası Bildirileri* Cilt II. 12–14 Nisan Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Çağlar, Y. (1986), Köy-Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu, Ziyaretçiler Derneği Yayını, Ankara.
- Çeken, H., Karadağ, L ve Dalgın T. (2007), “Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8/1, s.1-14.
- Çetiner, E. (1998), Turizmde Bölgesel Kalkınma, Verimlilik ve Kaynakların Etkin Kullanımı, I. Turizm Şurası, Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Çevirgen A. (2004), Edremit Yöresinde Ekoturizmde Yönelik Bir Talep Araştırması, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c7s12/makale/c7s12m3.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 25.9.2009).
- DPT (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3137/oik538.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 20.04.2010).
- DPT (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara.
- DPT (2006a), Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf, (Son Erişim Tarihi: 28.9.2009).
- DPT, (2006b), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1987). Ortak Geleceğimiz, Çev: Belkis Çorakçı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- Eralp, Z. (1974). Turizmin Toplumsal Değişme Sosyal Ekonomik Etkisi, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eraktan, G. ve Yıldırak, N. (1989). Türkiye’de Kırsal Kalkınma Stratejileri ve Politikaları, Friederich Ebert Vakfı Yayını, Ankara.
- Erdoğan, N. (2003), Çevre ve (Eko) Turizm, Erk Yayınları, Ankara.
- Erdogan, N., and Baris E. (2007), “Environmental Protection Programs And Conservation Practices Of Hotels İn Ankara Turkey” *Tourism Management*, 28 (2), p. 604–614.
- Garrod, B. and Fyall, A. (1998), “Beyond The Rhetoric Of Sustainable Tourism?”, *Tourism Management*, Vol.19, No.3, Pp. 199-212, Elsevier Science Ltd, Printed In Great Britian.
- Geray, C. (1999), “Kırsal Kalkınma Yönetileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.8, Sayı: 2, Ankara.
- Gössling, S. Hansson, Borgström, C., Horstmeier, O. Saggel, S. (2002), “Ecological Footprint Analysis As A Tool To Assess Tourism Sustainability”, *Ecological Economics*, pp:199-211, Elsevier Science Ltd.
- Gülçubuk, B. (2002), Kırsal Kalkınma Politikaları, www.kirsalcevre.org.tr/_html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf, (Son Erişim Tarihi:23.05.2010).
- Gülçubuk, B. (2005), Önce Doğa, Önce İnsan, www.bugday.org/article.php?ID=758, (23.05.2010).
- Gülçubuk, B. (2009). “Kırsal Kalkınma Kavramlar, Uygulama Esasları ve Dikkat Noktaları”, <http://www.dogaegitimi.org/egitim/kirsalkalkinma.doc>, (Son Erişim Tarihi: 23.05.2010).
- Gülçubuk, B. ve Karabıyık, E. (2002). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül, 2002, Erzurum.
- Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/18-serkan/18-serkan.html>, (Son Erişim Tarihi: 22.11.2003)
- Haan, L, J. (2000). Globalization, Localization And Sustainable Livelihood, *Sociologia Ruralis*, Volume 40, Number 3, July 2000, pp.339-365.
- Han, E. Kaya, Ayten A. (2008), Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, 6. Baskı, Nobel Yayınları: Ankara.
- Hunter, C. (1997). “Sustainable Tourism As An Adaptive Paradigm”, *Annals Of Tourism Research*, Vol.24, No.4, Pp. 850-867, Printed In Great Britian.
- İşık N. ve Baysal D. (2011), “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:12, S: 1, <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/8217>, s.165-186, (Erişim Tarihi: 25.05.2011).
- Inskeep, E. (1991). “Tourisra Planning; An İntegrated and Sustainable Development Aproach”, *Van Nosrand Reinhold*, New York.
- Johnson, D. (2002). “Environmentally Sustainable Cruise Tourism: A Reality Check”, *Marine Policy*, pp. 261-270, Elsevier Science Ltd.
- Leung, Y. Marion, J. L., and Farrell, T. A. (2001), “The Role of Recreation Ecology” in Sustainable Tourism and Ecotourism McCool, S. ve R. N. Moisey (eds), *Tourism, Recreation, and Sustainability: Linking Culture and the Environment*. NY: CAB International pp. 21-39.
- Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Karaman, N. (2004), “Sürdürülebilir Turizm ve Türkiye”, <http://www.arkitera.com/arkitera/index.html>, (Son Erişim Tarihi: 12.01.2010)
- Kahraman, N. ve Türkay O. (2004). Turizm ve Çevre, Detay Yayıncılık, Ankara.

- Kanatlı M. (2008), Havza Planlamasında Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Önemi, <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10938.pdf>, TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi, s.297-307. (Son Erişim Tarihi: 15.06.2011).
- Kaya, E. (2010), "Kentsel Kalkınma ve Sivil Toplum Kuruluşları", *Yerel Siyaset* Temmuz C.10/ S. 42, <http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=120>
- Kaynak, M. (2005), Kalkınma İktisadi ve Politikası, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kernel, P. (2005), "Creating And Implementing A Model For Sustainable Development In Tourism Enterprises" *Journal Cleaner Production*, Pp. 151-164, Elsevier Science Ltd.
- Keyder, Ç ve Yenal, Z. (2004), "Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye'de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri ve Sosyal Politikalar", *Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar*, Der. Köse, A.H, Şenses, F ve Yeldan, E, İletişim Yayınları, İstanbul, s.357-383.
- Kırsal Kalkınma Çalıştayı (2008), Çalıştay Raporu, 27-28 Kasım 2008, Ankara.
- Kozak, N. (2008), Genel Turizm Bilgisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Yayını, Eskişehir.
- Kurdoğlu, O. (2001), Koruma Alanları ve Ekoturizmin Karadeniz Bölgesi Açısından İrdelenmesi, Orman ve Av, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, Sayı 4.
- Köklü, A. (1976), Makro İktisat. S Yayınları. Ankara
- Lordkipanidze, M., Brezet, H. and Backman, M. (2005), "The Entrepreneurship Factor In Sustainable Tourism Development" *Journal Cleaner Production*, pp. 787-798, Elsevier Science Ltd.
- May, V. (1991). "Tourism, Environment And Development", *Tourism Management*, 12 (2)
- Mengi, A ve Algan, N. (2003), Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- OECD (2001). Policy Brief, Sustainable Development: Critical Issues, September, <http://www.oecd.org/dataoecd/29/9/1890501.pdf>, (Son Erişim Tarihi:18.04.2006).
- Olgun A. (2004), Kırsal Kalkınmada Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Türkiye 6. Tarım Ekonomisi Kongresi. Tokat.
- Ovalı, P. K.. (2006), Farklı Turist, Farklı Turizm, Farklı Mimari: Çevreci Turist, Ekolojik Turizm, Ekolojik Turizm Mimarisini, Turizm ve Mimarlık Sempozyumu, TMMOB Antalya Şubesi, Antalya.
- Özkaya T. ve Ark. (2002), Yüceli Bölgesi Alan Çalışması Raporu 2002 GAP Bölge Kalkınma İdaresinin Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Planlama ve Yatırımların Geliştirilmesinde Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi, T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara .
- Öztunalı-Kayır, G. (1998), "Batı Akdeniz Kıyıları Taşıma Kapasitesi ve Ekoturizm", Türkiye Kıyıları 98, Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları, II. Ulusal Konferans Bildirileri Kitabı.
- Öztürk, Y., Yazıcıoğlu, İ. (2002), "Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 190, Ankara.
- Richardson, M., (1995), Güneydoğu Anadolu'nun Sürdürülebilir Kalkınma Potansiyeli, Tes-Ar Yayınları, No:15, Ankara.
- Ruttan, V. (1988), "Cultural Endowments And Economic Development:What Can We Learn From Anthropology?", *Economic Development and Cultural Change*, Vol:36, No:3, pp.247- 71
- Schleicher-Tappeser, R. and Strati, F. (1999), Progress Towards Sustainable Regional Development. A Review of Results from the EU Research Programme on Human Dimensions of Environmental Change, Luxembourg Office for Official Publications of the European Communities, www.sqm-praxis.net/info/old/download/SD, (Son Erişim Tarihi:15.05.2007).
- Soykan, F. (2006), Avrupa'da Kırsal Turizmde Bakış Kazanılan Deneyim, II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, 20-22 Nisan 2006.
- Şenses, F. (2001), "Gelişme İktisadi ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye?", *İletişim Yayınları*, Der: Şenses, F, "Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi", İstanbul, s.93-129.
- Turizm Bakanlığı (1999), Turizm Terimler Sözlüğü, Ankara.
- Turizm Bakanlığı (2003), Türkiye'nin Turizm Değerleri I, Ankara.
- Usta Ö. (2001), Genel Turizm, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı (2004), Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg Uygulama Planı, Kardelen Ofset, Ankara.
- Uzunpınar, A. (2008), Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye'de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci, <http://diabk.tarim.gov.tr>, (Son Erişim Tarihi: 25.05.2010).
- Yarcan Ş. (1996), Türkiye'de Turizm ve Uluslararasılaşma, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Yavillioğlu, C. (2002), "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.59-77
- Yıldırım, N. (1991), Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişme, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu 7-9 Ocak 1991, Ankara, www.abgs.gov.tr www.die.gov.tr, (Son Erişim Tarihi: 23.05.2009)
- Yunis, E. (2001), Sürdürülebilir Turizm Kalkınması, Ekoturizm Gelişim Konferansı, 2-4/11/2001, Selanik, Yunanistan. <http://www.novitas.com.tr/eko.html>, (Son Erişim Tarihi: 2.05.2009)
- Yücel, C. (2002), Turizmde Yükselen Değer:

Ekoturizm, TÜRSAB, Ar-Ge Departman, Nisan, <http://www.tursab.org.tr/content/turkish/istatistikler/akrobat/CESIT/02niEko.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 25.06.2010)

Yürük, Esin Ö. (2002), Turizmin Geleceği: Ekoturizm, Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli Güncel Sorunlar Konferansı, 3-4 Mayıs, Çankırı, <http://www.ekoturizm.com>, (Son Erişim Tarihi: 13.07.2010)

Weaver, D. B. (1999), "Magnitude of Ekoturizm in Costa Rica and Kenya", *Annals of Tourism Research*, Volume 26, Issue 4, October 1999, Pages 792-816. Griffith University, Australia.

Western, D. (1993), "Defining Ecotourism", Ecotourism: A Guide For Planners & Managers. Cited in, Kreg Lindberg, Donald E. Havvkins, North Bennington: The Ecotourism Society, p.8.

Wilson, M. (2003), "Corporate Sustainability: What is It and Where does It Come from?" *Ivey Business Journal*, March/April, pp.1-5., www.unescap.org/tid/publication/indpub2565_chap1.pdf, Son Erişim Tarihi: 25.05.2011).

WTO (1998), Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism; World Tourism Organization, Madrid.

<http://www.ekoturizmdernegi.org>.

<http://ekutup.dpt.gov.tr>

<http://www.turcev.org/mavibayrak/ekoturizm.html>

<http://www.un.org.tr/index.php>.